Коханець леді Чаттерлі
Девід Герберт Лоуренс

Бібліотека світовоі літератури
Девід Герберт Лоуренс (1885–1930)?- англійський письменник початку XX століття, відомий перш за все своіми психологічними романами. Найкращий з них – «Коханець леді Чаттерлі», з якого почалася европейська еротична література. Цей твір приніс авторові найбільший успіх і найгірше розчарування. Його публікація в 1928 році викликала обурення в пуританськоі Англіі, де секс вважали гріхом, брудною справою, а відвертий опис еротичних сцен – майже злочином. У романі розповідається про життя пари вищого світу Чаттерлі. Він – аристократ-інвалід, вона – молода леді, яка не має задоволення в сексі й вже втратила надію на материнство через каліцтво чоловіка,?- закохується в лісника. Вічна тема: любов, пристрасть, зрада, обов’язок… Лоуренс спокусився на святе святих – «зламав» у своій книжці всі станові відмінності. Роман був визнаний у Великоі Британіі аморальним, його заборонили, а готовий тираж вилучили й знищили. І лише в 1960 році після гучного судового процесу, який сколихнув всю країну, книгу реабілітували.

Девід Герберт Лоуренс

Коханець леді Чаттерлі

© the Estate of Frieda Lawrence, 1960

© Д. О. Радіенко, переклад українською, 2005

© Н. Ю. Жлуктенко, передмова, 2005

© Н. В. Глінка, примітки, 2005

© Н. В. Владимирова, художне оформлення, 2017

© Видавництво «Фоліо», марка серіі, 2001

Девід Герберт Лоуренс та його утопія «Легкого полум’я»

Серед кардинальних естетичних змін, якими позначена літературна історія Європи першої третини XX століття, англійський художній досвід має свою специфіку. Нові мистецькі течії в Англії кінця XIX століття не стали таким потужним чинником наступних художніх перетворень, як французький символізм чи постімпресіонізм. Естетизм та неокласицизм у Британії мали відносно невелику аудиторію, а імажизм – власне модерна течія в англійській поезії – не набув такої могутньої креативної сили, якою позначений розвиток авангардистських шкіл поезії та драми континентальної Європи. Натомість на крах тих духовних цінностей, кризовий стан яких остаточно виявили події Першої світової війни, в Англії гнучко реагували едвардіанці-реалісти. В особі Арнольда Беннета вони інтегрували у своєму письмі уроки імпресіонізму та натуралізму, як Джордж Бернард Шоу, реформували реалістичну психологічну драму ібсенівського типу, звернувшись до гострої проблемності «неприемних п'ес» та інтелектуального гротеску, або, як Герберт Велс, шукали нові форми для апокаліптичних соціальних візій та моральних застережень щодо обраного цивілізацією шляху. Через вплив традиції вікторіанського компромісу, що залишався відчутним у питаннях духовного життя не менше, ніж у соціальних, здавалося, що в Англії і на початку нового сторіччя зв'язок із формами класичного европейського роману перерваний не буде.

Однак художник модерного часу не міг лишатися байдужим до імпульсів естетичних змін, що змінювали духовне обличчя Європи, незалежно від того, мали вони еволюційний чи вибуховий характер. Тому не дивно, що один з останніх великих вікторіанців, Томас Гарді, письменник із глибоко трагічним світовідчуттям (до речі, один із небагатьох незаперечних авторитетів для Д. Г. Лоуренса серед його літературних попередників), на схилі літ визначив свое розуміння естетичної природи роману як «враження, а не доказ». Англійські неоромантики Роберт Луіс Стівенсон та Джозеф Конрад, створюючи на межі століть свої художні моделі пошуку ідентичності, відмовилися від соціальної парадигми «провінція/столиця», в системі якої той пошук був укорінений в англійському романі протягом майже двох століть: їхні герої дісталися маргінесів цивілізації, сягнули темних глибин людського єства й відкрили метафізичний жах буття, відтінений хіба що гордим стоїцизмом духовно сильних натур. Нарешті, психологічне письмо Генрі Джеймса, що обрав простором мистецького пошуку феномен пограниччя між американським та англійським способами буття, між інерцією звичного й спонтанністю відповідей на виклики долі, провістило у поєднанні постфлоберівського реалізму та імпресіонізму не стільки кінець класики взагалі, скільки зародження класики нового, модерного часу.

Одним із фундаторів европейського модернізму став і Девід Герберт Лоуренс. В англійській літературі 1910-1930-х років важко знайти автора, що був би більше за нього заангажований проблемами сучасної йому духовної кризи, митця, що прагнув, до того ж, не тільки відтворити її, а й подолати. Енергія критичних дискусій навколо Лоуренса, здається, мала б належати історії, – зрештою, як і твори його сучасників Дж. Джойса, В. Вулф, Т. С. Еліота, Е. Паунда, доробок письменника давно канонізований критичною думкою. Після того як Едвард Морган Форстер назвав Лоуренса єдиним пророком серед сучасних йому літераторів, сотні прозаїків середини й другої половини XX століття визнали себе його наступниками чи послідовниками. Читацькою увагою проза автора «Коханця леді Чаттерлі» теж не обійдена. Проте зіткнення оцінок не припиняється. За життя письменника

опоненти його прози негативно реагували здебільшого на сміливу відмову Лоуренса від численних моральних, естетичних і мовних табу, отже, феномен його творчості сприймали як дотичний до процесів загальної лібералізації суспільної думки. Втім, саме ліберальна спільнота неоднозначно відповіла на радикалізм Лоуренсових політичних суджень: найбільш шокуючою в цьому плані залишається оцінка Лоуренса Бертраном Расселом – видатний англійський філософ-гуманіст визнав мистецький талант прозаїка, але його філософські ідеї вважав настільки хибними, що навіть не втримався від звинувачень Д. Г. Лоуренса у фашизмі. Пізніше, у культурному контексті бурхливих 1960-х, після закономірного підйому інтересу до Д. Г. Лоуренса як пророка нової моралі, з різкою критикою його поглядів на роль жінки виступила американська феміністка Кейт Міллет. Нині критики Лоуренсової прози, відкидаючи ідеологічні крайнощі, змістили ракурс оцінок в естетичну площину, але раз по раз лунають претензії до авторського стилю, якому дійсно притаманні смислові повтори, надмірна емоційність та патетична серйозність, з якою персонажі обговорюють проблеми, що їх хвилюють. Відповідно знову постає думка, що оцінювати Лоуренса як власне художника не варто, адже він сам рішуче відкидав вимоги «артистизму», бо вважав їх тривіальними порівняно з тим напрямом духовного пошуку, на який зважувався.

Слідкуючи за тим, як впливає на критичну лоуренсіану ритм культурних змін, очевидно, слід визнати, що твори Лоуренса, попри позірну простоту деяких з них, це, скоріше, «тексти» за Роланом Бартом, які, подібно до інших зразків модерної класики, потребують особливої процедури читання. Замість формування у свідомості читача культурних стереотипів подібний текст являє «бажану зону свободи», не обмежену наперед даними поняттями, й тим самим долучає до інтерпретації читача. Насолода від такого читання, за Бартовим же визначенням, «виникає в результаті подолання відчуження й влади твору». Відтак варто довіритися думці Стівена Спендера, відомого англійського поета-модерніста, який наголосив, що головне завдання творчості Лоуренса не в тому, щоб розкрити проблеми життя в ілюзіях літератури, а в тому, аби передати «напругу, що існує між життям та літературою». Думку Спендера, що для Лоуренса література – «лише вказівка на те, що перебуває за межами літератури», можна також сприймати порізному. Вона, наприклад, дозволяє звично вбачати зв’язок між мистецьким образом світу й життєвим досвідом автора: до такого читання заохочують автобіографічні мотиви його ранніх романів «Білий павич» (1911) та «Сини та коханці» (1913) або навіяні юнацькими враженнями оповідання збірки «Запах хризантем» (1911). У той же час чи не важливіше шукати феноменологічний зміст тої «напруги між життям і мистецтвом», що як виразна естетична інтенція існувала на всіх етапах творчості Лоуренса.

Шлях Д. Г. Лоуренса (1885–1930) до визнання не був легким. З’явившись на світ у шахтарському містечку Іствуд, у родині простого шахтаря й колишньої вчительки, митець увійшов у літературні кола попри бар’єри станових упереджень, якими офіційна культура пізнього вікторіанства захищалася від талановитих вихідців із нижчих класів. Звісно, у ХХ столітті такі прецеденти повторювалися дедалі частіше, однак у випадку Лоуренса доводиться зважати на те, що в певному сенсі його літературний дар ніколи не полишав світу, звідки він вийшов. У «Нарисі автобіографії» Лоуренс так писав про цю специфічну рису своєї індивідуальності: «Я не можу здійснити переходу з мого власного класу до середнього класу. Не можу, ні за які блага світу, позбутися моєї пристрасної свідомості, моїх кревних зв’язків

із людьми, тваринами й землею й віддати себе тій вузькій формі фальшивого, зарозумілого раціоналізму, який тільки й стає основою ментальності, коли людина почувається винятковою». Досягши успіху й популярності, Лоуренс долучився до життя сучасного йому космополітичного бомонду – жив у Франції, Німеччині, Італії, відвідав Мексику – й тим чи іншим чином відгукнувся на все побачене й пережите. Та головним мотивом його творчості лишалося – «Англія, моя Англія»… То був, до того ж, трагічний лейтмотив, адже в однойменному оповіданні, як і в інших прозових творах, образ того, що відбувається з Англією та англійцями, та й з усім людським загалом часів порубіжжя, так само, як і думки Лоуренса про майбутне його країни й цілого світу, сповнені гіркоти. Він опанував різні види мистецькоі діяльності – писав не тільки прозу, а й вірші, талановито малював. Та і поезія, і живопис, і музика, на якій він добре знався, як про те свідчить роман «Жезл Аарона» (1922), немов підземні джерела, живили його прозу. Суперничати з останньою в експресивності могла лише пристрасна риторика його есеістики.

Відчуття розриву в історичному часі, прискіплива увага до різних проявів цього феномену споріднює Д. Г. Лоуренса з іншими письменниками англійського модернізму, зокрема і з його вершинними постатями – Дж. Джойсом та В. Вулф. Водночас його естетичний пошук залишався глибоко індивідуальним. Через тяжіння до лінійності так званого «виховного» сюжету в ранніх творах автора іх можна співвіднести з реалістичним англійським романом виховання початку XX століття. Пафос та емоційність авторськоі позиції відрізняють наратив Лоуренса як від мінливості настроів у психологічній прозі В. Вулф, так і від метафізичних завдань потоку свідомості Дж. Джойса. При тому модерністична природа Лоуренсового письма не викликае сумнівів і проявляється у широкому спектрі естетичних і поетичних чинників.

Знавець і теоретик модернізму Френк Кермоуд говорив про творчий процес Лоуренса як про «перетворення пророка на романіста», вважаючи, що в ньому домінувало «профетичне шаленство». Дійсно, прозаік створював, як правило, декілька варіантів тіеі чи іншоі колізіі або й самого твору. «Коханець леді Чаттерлі», зокрема, мае дві версіі, що передували канонічному тексту. Він ніколи не планував своіх творів, а в розробці тем і характерів керувався інтуіціею й свого роду осяянням. «Думки западають йому в голову, ніби впавши просто з неба, і фрази підлітають прямо догори, могутні й округлі, ніби бризки води, коли туди вкинули камінь. У них немае жодного слова, обраного за красу чи для вдосконалення загальноі архітектоніки», – відзначала у своіх «Нотатках про Д. Г. Лоуренса» Вірджинія Вулф.

Абсолютну спонтанність художнього стилю Лоуренса В. Вулф, яка належала до естетського руху Блумсбері, дещо перебільшуе. Навіть у ранній прозі Лоуренса відчутні ознаки міфотворчості, помітне спершу стихійне, пізніше ж – цілком свідоме тяжіння до психоаналітичних образів та інтерпретацій. Так, в автобіографічних записах, листуванні, нарешті в романі «Сини та коханці» (1913) та передмові до нього знаходимо типову для Лоуренса світоглядну модель змін у суспільній моралі. Авторське ставлення до шахтарського середовища амбівалентне: з одного боку, він захоплений цією «невідомою расою», «схожою на нібелунгів», створеною з «першоелементів», й водночас обурений тим, що шахтарі покірні чужій волі, автоматично існують між шахтою та пабом, залишаючи своіх дітей (а відповідно, свое майбутне) на виховання жінкам.

Саме матерів Лоуренс звинувачує в тому, що вони формували покоління за поколінням такими, якими хотіли бачити своїх чоловіків, себто вони – причина того, що чоловіки його краю втратили силу й те приховане шаленство, яким наділяла їх колись пронизлива самотність ноттінгемширських пустищ. У такій суб'єктивній проекції, у подвійному баченні Лоуренса шахтарі як міфічні постаті і як частка повсякденної духовно зубожілої реальності очевидно означені в категоріях Едипового комплексу, до актуалізації якого в прозі автор постійно звертатиметься.

Подальше поглиблення модерністського світобачення е стрижнем головного письменницького проекту Лоуренса – дилогії «Райдуга» (1915) та «Закохані жінки» (1921). Перший твір ще зберігав деякі структурні риси едвардіанськоі сімейної саги: у фокусі авторського бачення в ньому були морально-психологічні зміни, що відбувалися у свідомості людей протягом XIX століття. Кожне з трьох поколінь сімейства Бренгуенів відрізнялося життевими цінностями від попередніх генерацій, але ритм іхнього життя лишався підпорядкованим зміні природних циклів, що визначають модус патріархального життя. У романі «Закохані жінки» Лоуренс обрав основою конфлікту долі сестер Гудрун і Урсули, що порвали з патріархальним світом ферми Марш. Відтворення інтелектуального й інтимного пошуку «закоханих жінок», характеристика іхніх обранців – учителя Руперта Біркіна та підприемця Джеральда Кріча – вимагали від Лоуренса фрагментованоі оповіді та нових форм діалогічного конфлікту. Дилогія мала стати його Великою Книгою, отже, крім глибинного психологізму, структуротворчою в романі «Закохані жінки» виступала найвагоміша для світобачення Лоуренса проблема механістичності цивілізації та іі фатальних наслідків. У світі, зображеному прозаіком, докорінно змінилося розуміння простору й часу, свободи вибору, змінився характер зв'язків між поколіннями та між чоловіком і жінкою, й тому тут не спадае напруга між бажаним і дійсним, можливим і фатально нездійсненним. Інтелектуальна й моральна енергія героів дилогії обумовила високий мистецький авторитет цього твору в історії англійського роману.

Лоуренс 1920-х років, у пору письменницькоі зрілості, – найперше майстер психологічноі прози. Джерело пізнання «правди повсякденного» він бачив в емоційному житті людини, тому і роман для прозаіка – «прекрасний засіб розкриття мінливоі райдуги наших стосунків». Лоуренс вважав роман гнучкою й динамічною формою, в якій важить «жива енергія оповіді», а відтак пріоритетними е не дидактичні авторські судження, а відтворення голосів самих персонажів. Характер для цього прозаіка – найважливіша категорія романноі поетики, й тому настільки відточене метафоричне визначення Лоуренсом цього художнього поняття: автор порівнює його з «полум'ям, що палае яскраво чи тьмяніе, стае блакитним, жовтіе або червоніе, піднімається чи опадае під тиском обставин і потоками долі, безперервно змінюється, але зберігае свою цілісність».

Конструктивною у сприйнятті прози Лоуренса е також інша виразна формула художнього характеру: «…не варто шукати в моему романі старе, стабільне ego… Існуе інше ego, в залежності від функцій якого індивід стае невпізнаваним, проходить ряд алотропічних станів; щоб знайти іх, треба мати відчуття глибші, ніж ті, що ми маемо. Не шукайте розвитку роману, слідуючи за лініями певних характерів; характери підпорядковані іншій ритмічній формі.» Безумовно, це твердження спрямовуе читачів до

підсвідомого первня особистості, і хоч уся література доби модернізму експериментуе з тим поняттям, Лоуренс обирае власний шлях до першооснов індивідуального досвіду.

Концепція характеру Д. Г. Лоуренса заснована на його теоріі «голосу крові». «Моя велика релігія, – твердив письменник, – віра у плоть та кров, у те, що вони могутніші за інтелект. Наш розум здатний помилятися, а те, що промовляе наша кров, – завжди правда. Мені здаеться, що тіло людини підвладне полум'ю, що схоже на полум'я свічки, а розум – це лише відблиск, що світить на все навколишне. Мене мало тривожить реальне, народжене розумом, мене захоплюе таемниця вічно палаючого полум'я». Відомий французький критик Гастон Башляр, аналізуючи феноменологічне значення образів стихій, зв'язок «матеріальноі» уяви зі словом, назвав Д. Г. Лоуренса «поетом землі». Однак «словесна уява» Лоуренса не менше оріентована на константи світлоносноі естетики. Через вплив солярних міфів у власному міфотворенні письменник зберігав животворний символ полум'я/світла як провідний мотив прози.

Життева сила, відчуття повноти існування й сенсуалізм Лоуренса вражали й притягували, але водночас його неоязичництво провокувало сумніви, а то й заперечення у позитивістськи налаштованих сучасників. Авторська філософія віталізму, як називають світоглядні принципи Лоуренса серед інших варіантів «філософіі життя» на межі XIX – XX століть, виявилася резонансною в англійському суспільстві, бо спрямовувала гуманітарну думку в ширше річище, ніж обмежений раціоналізм і прагматизм. Між тим, оцінка доктрини Д. Г. Лоуренса як «антиінтелектуалізму» все ж видаеться необгрунтованим перебільшенням, адже автор не заперечував ролі інтелекту, лише виступав противником його тотальноі переваги над почуттями. В ідеалі він взагалі шукав гармоніі й рівноваги плоті й духу: «В нас два полюси. Вони існують силою внутрішнього протистояння. Якщо знищити протилежності, настане крах», – писав Лоуренс.

Так закладае письменник основи новоі свідомості, яку називае «фалічною» і в якій найвищою цінністю виступае тілесне кохання. Д. Г. Лоуренс, звісно, не перший в історіі культури, трактуе кохання як феномен, здатний передати трагізм буття в антигуманному світі і водночас як чи не едину даровану людям можливість пізнати себе й долучитися до могутньоі річки життя. Ідея Кохання як абсолюту була й залишаеться утопічною, але не випадково Час Утопіі, в тому числі утопіі кохання, закономірно повторюеться в літературному розвитку.

Початок XX століття можна сміливо називати Часом Утопіі в европейській літературі. Людство, ледь встигнувши пережити «кошмари історіі» – світову війну та кілька революцій, – бралося шукати позитивний досвід, моделювало варіанти досконалішого буття, ніж буття історичне, реальне. Шукала альтернатив і культура, бо у певній своій частині усвідомлювала, що «остання година природи» необоротно наближаеться. Віддавна, від першоі «Утопіі», окресленоі гуманістом Томасом Мором тут-таки, в Англіі, пам'ять жанру зберігала художню потребу, перш ніж змальовувати ідеальне й бажане, відтворити дилеми кризового часу. Зазначимо, що в европейському інтелектуальному романі 1920—1930-х років прогностика ідеального майбутнього явно відступала перед акцентуванням антилюдського – в людині, природі, суспільстві. В Англіі антиутопічні ідеі опановували творчу фантазію Герберта Велса й Олдоса Хакслі, у часовій перспективі уже

проглядав похмурий Джордж Орвелл, з нещадним розмаскуванням тоталітарної системи й сформованої нею індивідуальної й масової свідомості. Але Час Утопії не скінчився, адже в межах названої жанрової парадигми у Г. Велса поряд із «Машиною часу» або «Островом доктора Моро» е «Сучасна утопія», а у О. Хакслі слідом за «Прекрасним новим світом» з'явиться утопічний роман «Острів».

Всі згадані утопії й антиутопії, як і ті, що ними можна безкінечно поповнювати цей ряд, переважно оперують категоріями соціальної філософії: маса, індивід, клас, каста тощо. Лоуренс же вдається до сфери індивідуального, навіть інтимного, через неповторний досвід окремої людської долі піднімається до узагальнень і прогностики. Первень утопічного, проте, е очевидною константою в структурі його зрілих творів – у дилогії, повістях, романах «Пернатий змій» (1926) та «Коханець леді Чаттерлі» (1928). Останній, підсумковий твір Лоуренса сугестовано представляе головні проблеми його творчості, тому процедура його читання та інтерпретації, на наш погляд, вимагае враховувати увесь обшир філософських і художніх пошуків письменника.

* * *

Під час роботи над романом «Коханець леді Чаттерлі» Лоуренс у листуванні назвав його «найбільш непристойним» зі свого доробку. Упевнений, що жодний англійський видавець не зважиться його оприлюднити, він домовився про публікацію у Флоренції. Однак Лоуренс рішуче відкидав звинувачення твору в порнографії, вбачаючи в ньому «декларацію фалічної реальності». Письменник був переконаний у необхідності утвердження фалічного світосприйняття як опозиції «церебральній сексуальній свідомості». Новим твором він мав намір адаптувати сучасну свідомість до фундаментальних понять фізичного існування. Лоуренс неодноразово наголошував, що його власне ставлення до них споріднене з пуританським – він поважав природні імпульси людини, але не сприймав тих «проявів патології, коли розум поглинутий сексуальним». Низова еротична лексика в його творі, що іі вважали непристойною, на той час функціонувала у повсякденному мовленні, але належала саме до типу «церебрального» сприйняття інтимного (sex-in-the-head), якого Лоуренс також не визнавав. Автор іронічно зауважив, що коли застосувати пануючий принцип мовних табу до слова «кенгуру», назву невинної тварини також сприйматимуть як непристойну. Сподівання Лоуренса на те, що зміна мовного коду зумовить трансформацію етичних понять, в момент публікації твору не справдилися, але роль каталізатора подальших мовно-стильових змін у літературному дискурсі роман, безумовно, зіграв.

В останній спробі «показати значення сексуального в житті, його цінність, а не ганебність» Лоуренс свідомо домагався шокового впливу. Він очікував негативної реакції на твір, але не заборони роману в Англії. Тільки в 1960 році, після судового процесу над «Коханцем леді Чаттерлі», через тридцять років по смерті автора, дозвіл на публікацію було відновлено. Ця подія стала примітною ознакою повоенної лібералізації духовного життя в країні. Тільки до кого звернений вердикт суду: «Не винен», – до покійного автора, фіктивних героїв чи до самого тексту, так і лишилося невизначеним.

Складним був пошук назви роману. Спершу автор хотів скористатися для неі сексуальними евфемізмами «Джон Томас та леді Джейн», однак потім з'явилась

ідея «Ніжності». Ця категорія е однією з ключових у філософській системі Лоуренсового віталізму: на думку прозаіка, в оновленому, здоровому суспільстві майбутнього ніжність мала замінити поняття лідерства. Такій настанові не суперечить і сучасна назва, адже «коханець» і «ніжність» у словнику Лоуренса – поняття семантично близькі. Все в романі, від назви до останнього речення, вимагае від читача зміни сітки понять, прийняття нових ціннісних критеріів. Процес же іх пошуку та утвердження здійснюеться в полі напруги між Лоуренсовими «двома полюсами» – раціональним і чуттевим. Архітектоніка твору логічна й підпорядкована головній ідеі, у фокусі авторськоі уваги, подібно до притчі, невелике коло дійових осіб. До такого структурування Лоуренс звертався й у ранніх творах: таким чином його персонажі, чи то Поль Морел у «Синах та коханцях», чи то Урсула в дилогіі, долали рубіж простого міметичного відтворення іхнього життевого досвіду, піднімаючись до рівня знаковості. Але «Коханець леді Чаттерлі» не схожий на роман-тезу, «райдуга людських стосунків» складае його сенс. Мета автора – переконати читача в недостатності механістичного існування не самим зіткненням ідей, а на чуттевому, власне підсвідомому, первні. Цьому сприяють, зокрема, стильові інтонаціі роману, в яких поедналися трагічне й ліричне, похмурий скепсис і дошкульна іронія. Стиль наближае твір до експресіонізму, однак специфіка Лоуренсовоі образності полягае в тому, що джерелом загостреноі суб'ективності, основою метафор чи міфопоетичних символів у його прозі найчастіше стае конкретика реального, фізичного, природного.

«Коханець леді Чаттерлі» – роман про смерть староі моралі та про можливість відродження людини. Такі твори з'являються тоді, коли перед культурою постае загроза тотальноі анігіляціі. Про наростання іі Лоуренс говорив ще під час Першоі світовоі війни й постійно розвивав цю тему в творах різних жанрів 1920-х років. Завжди схиляючись до апокаліптичних інтонацій, Д. Г. Лоуренс наситив свій останній і, як виявилось, пророчий роман багатьма ідеями своеі апокаліптичноі теоріі.

Тема смерті й відродження постае з першого ж абзацу, з акцентовано авторського наративу: «Наш час е трагічним за своею сутністю, і саме тому ми відмовляемося сприймати його як трагічний. Катастрофа сталася, ми опинилися посеред руін – і знову починаемо зводити свою домівку, і в нас жевріють нові кволі надіі… Ми повинні жити, скільки б не вибухав світ навколо нас». Перш ніж окреслити сповнений перешкод шлях героів до майбутнього, автор вибудовуе світ тотального занепаду: у меланхолійному парку височить потворна будова Рагбі-холу, схожа на велетенський кролівник, у якій безліч нежилих кімнат і мертвих речей. На горизонті – розкидані халупи шахтарського селища Тевершел, звідки до жителів Рагбі мжичить мовчазна ворожість і «пахне сірчаним смородом горілих екскрементів землі» (2). Тут у правдивій порожнечі, де «час збігав, як на годиннику», тривае агонія каліцтва Кліффорда Чаттерлі, а поряд тоскно плентаеться дорогою днів його дружина Конні. В цьому світі все видаеться нежиттездатним – стосунки господарів і слуг, батьків і дітей, взаемини чоловіків і жінок.

Найвиразніше мотив змертвіння й виродження цивілізаціі актуалізований в образі господаря Рагбі Кліффорда Чаттерлі. Молодший син сера Джефрі був вихований у традиціях бездумного патріотизму. Війна, що відібрала у нього здоров'я й життеві перспективи, наділила натомість презирливим цинізмом, що не залишав місця для умовностей та авторитетів: уряд, армії, навіть

сама війна видавалися Кліффорду смішними. Захищений класовими привілеями від проблем матеріальних, лорд Чаттерлі, однак, страждає від хиткої невпевненості каліки й почувається невимушено лише серед вузького кола друзів та родичів. Змушений через параліч нижніх кінцівок пересуватися в інвалідному візку, Кліффорд обирає життя в Рагбі-холі, «вдаючи, що любить його більше за Лондон».

У подружжя Чаттерлі немає спільного минулого: під час фронтової відпустки Кліффорда вони зблизилися, «немов двоє людей на потопаючому кораблі». Так само у них немає майбутнього, адже в їхньому шлюбі не може бути дітей. Залишається теперішнє, в якому вони живуть примарним життям. Лоуренс естетично розширює соціальний і художній простір буття персонажів, але реальні для Конні чи віртуальні для Кліффорда подорожі не несуть ані відкриттів, ані змін. Поїздка Конні до сусіднього містечка залишає по собі те ж враження «нездоланної прірви» між господарями й простим людом, що вона відчувала вдома. Нові шкільні будівлі з дорогої рожевої цегли та з металевими штахетами тут мали дуже привабливий вигляд, проте «скидалися на суміш церкви з тюрмою… Якими виростуть ці маленькі люди, в яких змалечку вбито людські почуття, в яких залишається тільки цей здичавілий лемент і нелюдська, механічна воля?» Химерними й порожніми здаються Конні люди в Лондоні, й навіть Париж був сумним видовищем – «одне з найсумніших міст, стомлених своєю новою механічною чуттевістю і жадобою грошей, грошей, грошей, смертельно втомлене, та все ж не досить, щоб. ховати свою втому під жахливим пожвавленням механічної іграшки». Переконання, що «людський світ просто зжив себе», зростає в героїні так само, як відчуття жаху перед божевіллям людства.

Зв’язок Кліффорда із зовнішнім світом швидше віртуальний. Колишні університетські друзі везуть до Рагбі скепсис та снобізм, схожі на його власні. Яскравим речником цього гуртка виступає Томмі Дьюкс, думки якого про людину як мозковий пристрій для механічних та інтелектуальних експериментів суголосні розумуванням самого Кліффорда. У тому ж ключі псевдоіснування інтерпретує Лоуренс одержимість Чаттерлі радіо – той годинами сидів біля приймача із цілковито порожнім, заціпенілим обличчям, «ніби втратив останні крихти розуму, і слухав, – або удавав, що слухає щось чутне лише йому». Кліффорд намагається подолати відчуження між світом Рагбі й великим світом, але хоч його літературний і діловий експерименти відбивають різні концепти існування, обидва вони приречені на поразку.

В історії письменництва Кліффорда Лоуренс приділяє увагу такому утопічному мотиву європейської культури кінця XIX століття, як спроби інтелектуальної еліти саме в мистецтві шукати порятунку від вад цивілізації. Чимало англійських прозаїків 1920—1930-х років досліджували процеси девальвації духовних цінностей на прикладі мистецького середовища. Але серед інших мотивів у тогочасних «романах про митця» виразно імпліковано також зневіру в гуманізуючій силі мистецтва. В «Коханцеві» Лоуренс торкається цієї проблеми не тільки в лінії Кліффорда. Він м’яко іронізує з приводу мистецьких уподобань батька Констанс та Хільди Рейд, жорсткіше оцінює ставлення до творчості Кліффорда його друзів, скупо, але вбивчо розвінчує творчі амбіції Майкліса, який служить тій-таки «облудній богині-запроданці на ймення Успіх», що її домагається і Кліффорд. В образі Майкліса, як згодом у характеристиці Дункана Форбса, мистецька тема підпорядкована психологічним оцінкам. Збайдужіла душа Майкліса, нездатна порозумітися з Конні, так само не може продукувати істинне мистецтво, як і набундючена

становою пихою свідомість Форбса, – «бляшаним мистецтвом, сентиментальним і самозакоханим» називатиме картини свого приятеля Конні, Мелорзу ж вони видаватимуться просто «вбивством».

В образі Кліффорда мистецтву відведено важливішу роль. У розробці цього мотиву Лоуренс теж начебто заглиблюється у царину психологічних нюансів: те, що скалічений війною Чаттерлі взявся писати «трохи дивні, дуже особисті оповідання про людей, яких знав», мало б викликати повагу. Але головні чинники, що спонукають героя до творчості, – притаманні йому честолюбство та бажання ствердитися. Порожнеча життя в Рагбі обумовила те, що твори Кліффорда стали грою в реальність. Так сприймає їх Конні: скута своєю прив'язаністю до цього писання, героїня відчувала себе персонажем з книги, яку читає хтось інший. Між тим матеріалом для творів Кліффорда дедалі частіше стають тевершельські плітки, які приносить йому «посмітюха» місіс Болтон. Ранні літературні вправи хазяїна Рагбі з несподіваною точністю відбивали сучасне життя, однак «наймоднішим голосом сьогодення» Кліффорд стає завдяки творам, схожим на плітки. З-поміж емоційно відсторонених думок Констанс Чаттерлі раптово проривається голос автора, прокламується Лоуренсове бачення природи художності: «чесні твори спрямовують нашу свідомість, оголюють найпотаємніші сторони життя, де ховаються найсильніші пристрасті». Саме вони «найбільше потребують освіжаючого чистого притоку співчуття», а не тенденційний парафраз ницих пліток. Пафос цієї ідеї стосується, звісно, не стільки писань Кліффорда, скільки самого «Коханця леді Чаттерлі».

Підприємницька діяльність Кліффорда Чаттерлі пов'язана швидше з антиутопічними тенденціями твору. Шахта, що належить Кліффорду, стає для нього новим об'єктом у прагненні самоствердитися. Чаттерлі перейнятий лише технічною стороною справи. Шахтарі ж для нього є швидше частиною шахти, а не часткою життя, грубою сировиною, а не подібними до нього людськими істотами. Бесіди з Дьюксом про формули, що допомагають керувати людьми, наче механізмом, ще зміцнили у свідомості Чаттерлі технократичні переконання. Він завжди зверхньо ставився до вихідців з нижчих класів, які опанували знання чи піднялися на щабель вище, тепер же його доктрина відштовхує своєю нетерпимістю: «Вони не люди. Вони тварини, яких ти не розумієш і ніколи не зможеш зрозуміти… Маси незмінні. Масі потрібні нагаї, а не мечі. Казати, що вони самі в змозі керувати собою, це лицемірство.»

Поразка Кліффорда на шляху підприємництва неминуча, бо найсучасніші технічні новації неспроможні привести до успіху без визнання законів соціальної взаємодії. Крах соціальних амбіцій персонажа Лоуренс поєднує з особистим колапсом: саме контактам з місіс Болтон зобов'язаний Кліффорд своїм підприємницьким божевіллям, і чим далі, тим міцнішою є його залежність від тевершельської «посмітюхи». У змалюванні стосунків Кліффорда з дружиною автор недарма вдається до експресіоністських форм образності. Кліффорд для Конні – вже не просто «хитрий і практичний ділок», «обмежений, сірий, добре вгодований чоловічок». Коли ним заволодівав напад ділової активності, «він перетворювався на одну з тих дивних істот, що ховають під твердою лускою м'які плюсклі тільця, наче краби й лангусти новітнього промислового світу» (10).

До розмаскування механістичності сучасної цивілізації Лоуренс долучає й антагоніста Кліффорда, лісника Олівера Мелорза. Показово, проте, що в епізодах лінії Мелорза, пов'язаних із цією темою, Лоуренс послідовно

дистанціює героя від «світу механізованої зажерливості» у часі або просторі. Зіткнення зі світом, «сповненим жорстокості і просякнутим безмежною жадобою», почалися для героя в минулому, під час служби в арміі, і тривали після повернення в рідне оточення, яке вразило його тупою брутальністю. Мелорз з відстані споглядає «лихі вогні шахти», впевнений, що там причаілося зло, ладне знищити все. Він відкинув лихоманкове суперництво своіх сучасників, але усвідомлює, що безплідна земля простяглася повсюди: «й колоніі не такі вже далекі, і навіть Місяць не надто далекий».

Героі, близькі Лоуренсу, всупереч механістичності, яка заполонила усі види людських стосунків, воліють існувати в біологічних, природних ритмах. Всюди людей перетворили з індивідуальностей на анонімні економічні одиниці чи мілітаризовані ідеологічні автомати. Ерос і Танатос, мотивація сексуальності й смерті проходять через усі рівні роману, але при цьому Лоуренс виявляе не тільки взаемозв'язок, а й антитетичність згаданих понять. Тому слідом за ретельно відтвореним ландшафтом Лоуренсового варіанта «безплідноі землі» постае любовна утопія «легкого полум'я».

У пошуках простору, вільного від руйнівних сил індустріальноі та фінансовоі цивілізацііі, Лоуренс звертаеться до жіночоі свідомості. Генрі Джеймс ще у 1899 році назвав серед значущих змін у духовному житті суспільства «революцію, що відбувалася в статусі й світогляді жінок», і десятки інших письменників і критиків потвердили це. Літературні форми відтворення жіночоі емансипацііі на початку XX століття були різноманітними: від образів фатальних жінок у романах Віндхема Льюіса, Форда Медокса Форда або Олдоса Хакслі до заангажованих цією проблематикою творів жінок-письменниць, наприклад багатотомного роману Дороті Річардсон «Паломництво» чи прози Вірджиніі Вулф. Нові риси у жіночій свідомості аналізуе й Лоуренс – за сестрами Брентуен з дилогіі постае образ Констанс Чаттерлі.

До шлюбу емоційний досвід Конні являв собою еманацію свободи, як іі розуміла тогочасна інтелектуальна еліта. Вони з сестрою, іронічно пише автор, отримали «естетично-незалежне» виховання, яке, проте, наділило іх усіма можливими упередженнями іхнього часу. Німецькі хлопці, що були коханцями сестер Рейд до війни, віддали ім своі душі, але дівчата залишилися вільними, і по загибелі коханих перед Різдвом 1914 року вони сумували недовго, адже «тих більше не існувало».

Війна втрутилася знову в долю Конні, й та опинилася в просторі Рагбі, як зачарована принцеса в замку, сповненому привидів. Героіня скута обставинами, приречена стати тінню свого чоловіка, оскільки його бажання ствердитися було глибшим і тоншим за іі власне. Рагбі мало схожий на романтичний замок, але існування в його лабіринтах переформовуе характер героіні. Лейтмотивними характеристиками іі до зустрічі з Мелорзом е «тиха впевненість» і «тихе чекання». Тихо, мов мишка, леді Чаттерлі слухае розумні теревені гостей Кліффорда, однак сприймае іх критично. Конні скептично ставиться до думки леді Бенерлі про право жінок мати власне життя, за умови, що для цього ім потрібно забути про свое тіло. Ідея Томмі Дьюкса про те, що фалос е единим надійним мостом через прірву часу, героіні також не імпонуе. Конні погоджуеться з Дьюксом лише в тому, що «ненависть зростае, як усе інше». І Конні зненавиділа слова, що поставали між нею й життям, «ці готові слова, що висмоктали кров справжнього життя з

усіх живих речей довкола». Цінності «вічного шлюбу», про які любить нагадувати Кліффорд, здаються Конні довгим ланцюгом, що тягнеться за людиною, куди б вона не рушила. У власному тілі, яке вона споглядає в дзеркалі своеі кімнати в Рагбі, немае й проблиску світла плоті. Короткий роман з Майклісом – суміш симпатіі, жалю й відрази – не порятунок від неавтентичного існування. Однак кохання Майкліса все ж пробуджуе в Конні «підсвідому довіру до себе». Для Лоуренса це перший серйозний крок його героіні до самоі себе.

«Конні тікала до лісу так само часто, як до своеі кімнати», – зауважуе Лоуренс, намічаючи наступну фазу містеріальних перетворень героіні, середовищем для яких е природний світ. Зображення магічного впливу природи на людину в англійській літературі сягае ренесансних пасторалей, мотиву зачарованого лісу в комедіях та драмах Шекспіра, закріплений же цей досвід просвітницькими робінзонадами XVIII й романтичними мандрівками XIX століть. Ліс навколо Рагбі з перших сторінок аналізованого роману видаеться «бажаною зоною свободи». Щоправда, при доскіпливому погляді він мало відповідае сакральному простору утопіі, оскільки вже зазнав руйнівного вторгнення цивілізаціі: під час війни старий баронет без жалю жертвував ліс «Англіі й Ллойд-Джорджу, Ллойд-Джорджу і Англіі». Кліффорд Чаттерлі, утверджуючись у Рагбі, сповнений до лісу найвищого почуття відповідальності: «Я вважаю, що це і е істинне серце Англіі, і я намагатимусь уберегти його від усіляких втручань». Завдяки цьому наміру господаря Рагбі в маетку і з'явився лісник Олівер Мелорз. Але неспроможність Кліффорда долучитися до природного життя не менш виразно засвідчують сцени на лісовому пагорбі. Звідти Кліффорд просторікуе перед Конні, віддае малозначущі накази Мелорзу, й тут-таки терпить фіаско його ефемерна віра у свое всевладдя: намагаючись подолати опір зіпсованого механізму інвалідного візка, Кліффорд безжально нищить живу красу весняноі зелені й квітів, що іх колеса його візка перемішують із землею. Показово, що інтерес Кліффорда до лісу після того випадку зникае, а до самотніх лісових прогулянок Конні він завжди ставився зі страхом і підозрою.

Конні ж продовжуе тікати до лісу від примарного існування, напівнезайманості, від служіння ідолу суети, від жалюгідноі нікчемності чоловіків свого покоління. До зближення із Мелорзом героіня не знаходила полегшення і тут, адже не відчувала душі лісу. Уперше схиляючись над малим пташеням у Мелорзовій хижці, Конні випромінюе лише німу безнадійну самотність. Але світ навколо Конні вже посвітлішав – «від подиху Персефони, що вийшла з пекла у ранкову прохолоду». Міфопоетичні образи пробудження, відродження, навіть воскресіння пронизують епізоди любовноі утопіі. Конні віддаеться своему поклику не просто в акті відчаю. Для неі це порятунок із царства смерті, шлях крізь ворота спасіння до життя. Якщо раніше все обсипало Конні холодом – голос місіс Болтон, Кліффордові розмови, випадковий лист від Майкліса, то спілкування з Мелорзом супроводжуе лейтмотив тепла. Тілесне тепло вражае іі, поки Мелорз вмиваеться, – «сяяння гарячого, світлого полум'я самотнього життя, що проявляе себе в обрисах, яких можна торкнутися, в тілі». Конні тепло під час ритуального танку під дощем, «тонкий пломінь жаги» пробудив не тільки іі тіло, а й душу, і тепер вона помічае, що мале пташеня вдивляеться в Космос.

Кохання до лісника надае Конні сміливості. Вона заперечуватиме філіпікам Кліффорда, спрямованим проти простих людей, висловлюе незгоду з

мистецькими уподобаннями чоловіка. Конні ще трохи боїться Кліффорда – надто добре він озброєний демагогією, – але межа відчуження перейдена нею остаточно: Кліффорд – «дохла рибина у подобі джентльмена з його целулоїдною душею», «ожилий кістяк», що підкорює її своєю похмурою холодною волею мерця. Апофеозом бунту постає неоязичницький монолог Конні про життя тіла – «більшу реальність, ніж духовне життя, якщо тільки тіло пробуджується до життя по-справжньому».

Претензії феміністичної критики до дискурсу Лоуренса, зокрема закиди тієї ж Кейт Міллет із «Сексуальної політики», можна визнати справедливими хіба що в одному – жінка у Лоуренса піднімається до автентичного існування тільки завдяки чоловікові. Втім, Лоуренс достатньо широко розумів усе багатство стосунків між чоловіком і жінкою. «Жінку вподобляють ідолові чи маріонетці, змушуючи її грати ту чи іншу роль, – писав автор. – Якби тільки ми могли зруйнувати ці стійкі уявлення та зрозуміти реальну жінку, зрозуміти, що жінка – це потік, річка життя, абсолютно відмінна від річки життя чоловіка. Взаємини чоловіка й жінки – це течія двох річок, що знаходяться поряд, деколи навіть зливаються, потім знову розходяться і продовжують свій шлях… Могутній потік стосунків продовжує свій рух, не вмираючи, і ці стосунки між чоловіком і жінкою, що тривають усе життя, і є потік вічно живого сексу». Така філософська позиція пояснює, чому Конні, відроджена до нового життя, насправді не зникає з останніх сторінок роману. Листи Мелорза звернені до Конні, отже, її відкрита свідомість залишається з читачем…

Олівер Мелорз як речник нової моралі – образ достоту складний. Англійські критики порівнюють його початкову відчуженість від жителів Рагбі із герметизмом індіанських персонажів роману «Пернатий змій» та образами циган з повісті «Діва та циган», написаної незадовго до «Коханця». Відмінність Мелорза від згаданих типів полягає у свідомо здійсненому виборі, що поставив лісника поза межами звичайного існування. Мелорз – людина з низів, що мала шанс здобути місце серед середніх класів і сама відмовилася від бажання видертись нагору. Повернувшись до власного класу, Мелорз розчарований не тільки убогістю мислення – він чутливо реагує на будь-які прояви фальші, навіть якщо це стосується його власної дитини. Герой сприймає світ у чорних тонах, майже як Томмі Дьюкс, упевнений у кінці цивілізації. Але стосовно себе Мелорз має власну точку зору й почуття достоїнства: «Я бачу сенс власного існування, хоч він невидимий усім іншим. Якщо у людства є майбутнє, то потрібні великі зміни, аби їх досягти». Лоуренс наділяє Мелорза не тільки ненавистю до індустріалізованої епохи, а й утопічними сподіваннями на майбутнє, в якому люди керуватимуться любов'ю, «вклонятимуться Пану» й нарешті житимуть повноцінним життям. Як носій нової свідомості, Мелорз найчастіше говорить не про секс, а про надособистісну фалічну силу, що веде до інакшого, цілісного буття. Однак образ лісника не належить виключно прогностичному плану Лоуренсової утопії, це повноцінний художній характер, а не образ-ідея.

Лоуренс не ідеалізує лісника: той, як і його кохана, проходить шлях відчуження і разом з Конні переживає відродження. Прийняти Конні було для нього трагедією, тому що означало зруйнувати дистанцію між собою й світом. Її прихід до нього загрожував їй самій – суспільство, в якому вони існують, не прощає нікому намагання бути собою. Звістка про дитину бентежить його не менше, адже дитина – це майбутнє, а великі зміни на

краще ще навіть не почались. Утім, визначальною рисою в образі Мелорза залишається здатність приймати рішення й відповідати за нього: «якщо тепер він узяв жінку, то муситиме пройти крізь пекельне коло, крізь страшний суд».

Відчуження Мелорза, його психологічна двоістість актуалізуеться у двох мовних кодах, дербіширській говірці й літературній мові, якими він оперуе на власний розсуд. Говірка здебільшого захищае його від тих, хто, подібно до Хільди, Кліффорда чи Форбса, не бачить у ньому рівну собі особистість. У спілкуванні з Констанс він також вживае говірку, своерідним чином випробовуючи міцність тої шкаралупи умовностей, що іі сформувало навколо ціеі жінки життя. Бажання Конні говорити з Мелорзом його мовою яскраво свідчить про спалення нею залишків упереджень. Але справжня мова Лоуренсових коханців не диференційована на верх і низ, дозволене й табуйоване. Їі вповні розкривають внутрішні монологи Мелорза та його останній лист до Конні.

В думках Мелорза втілені не тільки Лоуренсова віра в «дотик ніжності, дотик тілесного пізнання між людськими створіннями», чи така ж щира ненависть до Молоха – «волі людськоі маси, що бажае грошей і ненавидить життя». Позитивна основа нового ego Мелорза підготовлена всім попереднім розвитком його характеру не менше, ніж ідеями авторського сенсуалізму. Мелорз переконаний, що майбутне не можна змінити інакше, ніж вірою в кращу частку власного «я». Тому його сподівання на те, що Конні стоятиме поруч із ним у двобоі проти безглуздоі маячні, що володіе світом, небезпідставні. Лоуренсове неоязичництво – «Ви моя Свята Трійця: я, ти і малий троістий вогник між тобою й мною» – переплавляеться в тиглі оновленого «я» героя в поетичні рядки, що житимуть власним життям за межами роману, в полі напруги між мистецтвом і життям: «Моя душа тріпоче разом з твоею у святому вогні, який ми запалили удвох. Ми запалили вогонь життя…».

Мелорз прощаеться з Конні «з надіею в серці», отже, й остання книга Лоуренса закінчуеться надіею і – паузою. Настав черговий розрив між епохами, і Час Утопіі, тим більше любовноі, минав. У межах того розриву для Лоуренса починався перехід до вічності. Автор «Коханця леді Чаттерлі» заповнив паузу малюванням, есеістикою, поверненням до поезіі і роботою над однією з найвиразніших своіх притч – «Людина, яка вмирала».

Наталя Жлуктенко

Коханець леді Чаттерлі

Розділ перший

Наш час е трагічним за своєю сутністю, і саме тому ми відмовляемося сприймати його як трагічний. Катастрофа сталася, ми опинилися посеред руін – і знову починаемо зводити свою домівку, і в нас жевріють нові кволі надіі. Це досить тяжка праця – адже шлях до майбутнього сповнений перешкод; тож ми йдемо в обхід або продираемось крізь них. Ми повинні жити, скільки б не вибухав світ навколо нас.

Дещо такою була точка зору Констанс Чаттерлі. Війна розтрощила дах над іі головою. І вона збагнула, що ми вчимося довіку.

Вона вийшла заміж за Кліффорда Чаттерлі в 1917 році, коли той приіхав додому з війни у відпустку. Це був іхній медовий місяць. Потім він повернувся до Фландріі – щоб через шість місяців з пошматованим тілом його привезли назад, до Англіі. Констанс, його дружині, було тоді двадцять три роки, а йому – двадцять дев’ять.

Кліффордова жага до життя була дивовижною. Він не вмер, і шматки його знову зрослися докупи. Два роки він залишався під наглядом лікарів. Згодом його визнали здоровим і здатним повернутись до життя, але нижню частину тіла, від самого попереку, паралізувало назавжди.

Це було в 1920 році. Вони, Кліффорд і Констанс, повернулися з Лондона – у його фамільне гніздо Рагбі-хол. Батько Кліффорда помер, і він відтоді став баронетом[1 - Баронет – аристократичний титул, що передуе барону, передається у спадок синові.], сером Кліффордом, а Констанс – леді Чаттерлі. Вони почали хазяйнувати й вести свое сімейне життя в доволі занедбаному будинку Чаттерлі, з досить-таки скромними статками. Кліффорд мав сестру, але вона поіхала звідси. Старший брат загинув на війні. Будь-яких інших близьких родичів у нього не було. Скалічений навіки, знаючи, що він ніколи не зможе мати дітей, Кліффорд повернувся до імлистого Мідленда, щоб підтримувати ім’я Чаттерлі живим, доки він буде здатний це робити.

Каліцтво не здолало його повністю. Він пересувався у кріслі на колесах, до того ж мав ще й крісло з маленьким мотором, отже, міг повільно роз’іжджати по садку та гарному меланхолійному парку, яким так пишався, – хоча й удавав, ніби до нього байдужий.

Зазнавши стільки страждань, він певноі миті позбувся змоги страждати надалі і лишався напрочуд бадьорим, жвавим, навіть, можна сказати, веселим, із рум’яним здоровим обличчям та світло-блакитними блискучими очима. Його плечі були широкими й міцними, руки – дуже сильними. Він мав дорогий одяг, ошатні краватки з Бонд-стрит[2 - Бонд-стрит – вулиця

розкішних магазинів у центральному районі Лондона.]. Проте вираз його обличчя все ще говорив про певну обачливість, хистку невпевненість каліки.

Кліффорд побував так близько до загибелі, що тепер все, що він мав, стало для нього надзвичайно цінним. У збудженому блиску його очей відчувалася неабияка гордість за те, що він лишився живим після такого удару. Та водночас він постраждав так тяжко, що в ньому ніби щось згинуло всередині, зникли деякі відчуття – і зосталася збайдужіла пустка.

Констанс, його дружина, була рум'яною дівчиною селянського типу, з м'яким каштановим волоссям, міцним тілом та плавними рухами, сповненими разом з тим якоісь особливої енергії. В неї були великі допитливі очі й ніжний ласкавий голос. Здавалося, що вона тільки-но приїхала з рідного села. Проте це було зовсім не так. Її батько, старий сер Малкольм Рейд, був добре відомим у свій час художником – членом Королівської академії. Мати в дні розквіту прерафаелітів[3 - Прерафаеліти – група англійських художників та поетів середини XIX століття, що відроджували мистецтво дорафаелівського часу (часів Середньовіччя й раннього Відродження), захоплюючись його природністю та прозорістю у деталях.] належала до витончених фабіанців[4 - Фабіанці – члени фабіанського товариства англійської реформістської організації (заснованої 1884 року), названої на честь римського полководця Фабія Максима, прихильника очікувальної тактики. Фабіанці пропагували еволюційно-реформістський шлях розвитку суспільства.]. Серед таких митців і освічених соціалістів Констанс та її сестра Хільда отримали те, що можна назвати естетично-незалежним вихованням. Їх возили до Парижа, Рима й Флоренції, щоб вони відчули подих мистецтва, а ще в протилежному напрямку – до Гааги й Берліна, на збори соціалістів, учасники яких виголошували свої доповіді усіма європейськими мовами, й нікого це анітрохи не дивувало.

Таким чином, двоє дівчат із юних років не цуралися ні мистецтва, ні ідейної політики, що сприймалися ними як природна атмосфера. Вони були водночас космополітами і провінціалками з тією космополітичною провінційністю, що завжди крокує поруч із суто громадським ідеалізмом.

Коли молодшій виповнилося п'ятнадцять років, їх відправили до Дрездена – навчатися, окрім іншого, ще й музики. І вони досить гарно проводили час. Вони вільно жили у студентському середовищі, вони сперечалися з чоловіками про філософські, соціологічні та мистецькі питання. Вони зналися на цьому так само добре, як чоловіки, а може, й краще – бо вони були жінками. І вони вештались по лісах у товаристві міцних хлопчаків з гітарами, тринь-бринь!.. Вони співали, мов вільні перелітні птахи. Та вони й були вільні. Вільні! Це величне слово. У відкритому світі, в ранковому лісі, з дужими, дзвінкоголосими приятелями, вони були вільні робити, що заманеться, а перш за все – казати, що спаде на думку. Саме розмови важили найбільше – цей нестримний обмін словами. Кохання було тільки ледь чутним приспівом.

Обидві, Хільда і Констанс, пережили свої перші любовні пригоди у вісімнадцять років. Юнаки, з якими вони так завзято теревенили, гучно виспівували й розсиджувалися під деревами, бажали, звісно, любовного зв'язку. Дівчата трохи вагалися, але, врешті-решт, про цю річ так багато говориться, – напевне, це справді щось важливе. А чоловіки так ніжно жадали цього. Чому б дівчині не зглянутись і не обдарувати їх королівською ласкою?

І вони дали ім цю ласку, кожна – тому юнакові, з яким вела найвідвертіші розмови. Ці бесіди та словесні дебати були важливі, а кохання й тілесний зв’язок здавалися лише примітивною даниною природі – і ще, може, способом зняти напругу. Дівчата після цього стали наче менше любити своіх друзів, навіть трішечки зненавиділи іх – так, ніби ті зазіхнули на іхню свободу, іхню особистість. Бути дівчиною – значить вбачати свою гідність і сенс свого життя у прагненні до абсолютноі, чистоі та шляхетноі свободи. А в чому ще може побачити дівчина сенс життя? Струсити додолу всі ці застарілі, осоружні пута, оцю залежність.

І хоча вони могли дивитися на все це більш сентиментально, сексуальний зв’язок все одно залишався одним із найдавніших, найбридкіших різновидів зв’язку й залежності. Поети, що звеличували його, були здебільшого чоловіками. Жінки завжди знали, що існуе щось краще, щось величніше. А тепер вони були переконані в цьому більше, ніж будь-коли. Прекрасна, чиста жіноча свобода е прекраснішою за будь-який сексуальний потяг. Одна біда, що чоловіки в цьому так відстають від жінок. Схибнулися на сексі, немов ті собаки.

І жінка мала віддаватись. Чоловік – то голодна дитина. Жінка повинна вдовольнити його, якщо він просить, – а то він почне по-дитячому комизитись і врешті-решт утече, спаскудивши досить приемні стосунки. Але жінка може віддаватися чоловікові, не віддаючи при цьому свого внутрішнього «я». Саме цього, напевне, не враховують поети й усі любителі побалакати про секс. Жінка може брати чоловіка, не віддаючи себе. Так, звичайно, вона може взяти його, не віддаючись на його милість. Вона швидше вдасться до різних сексуальних штучок, щоб заволодіти ним. ій завжди треба лише стримати себе під час статевого акту, дати чоловікові скінчити, витратити себе, а самій не досягати вершини насолоди, – а потім вона могла продовжувати акт і дійти оргазму, в той час як він буде просто іі інструментом.

Обидві сестри пережили своі перші любовні пригоди ще до війни, перед тим, як ім довелося спішно повертатися додому. Жодна з них не могла б закохатись у хлопця без словесного зближення, тобто до зацікавлення ним по-справжньому під час розмови. Вражаюча, глибока, неймовірна таемниця була в цих палких розмовах із розумною молодою людиною – день у день, протягом місяців. І якщо після натхненноі відвертості цих жвавих дискусій, що підносили душу, просто неможливо було уникнути сексу, – що ж, нехай буде так. Це означало кінець історіі, і це також таіло в собі якусь принаду: дивне тремтливе збудження у глибині тіла, кінцевий спазм самоствердження, хвилюючий, мов останне слово, схожий на ряд зірочок, які позначають кінець розділу або паузу в музичній темі.

Коли дівчата у 1913 році приіхали додому на літні канікули, Хільді було двадцять, а Конні – вісімнадцять років, і батько відразу збагнув, що вони мають любовний досвід. «L’amour avait passe par la»[5 - Тут пройшло кохання (фр.).], як висловився хтось. Проте він був досвідченою людиною і вирішив, що життя мае простувати своім шляхом. Мати ж, нервовохвора в останні місяці свого життя, бажала тільки одного: щоб дівчата були «вільні» і «вдосконалювали себе». Вона була приречена ніколи того не пізнати – Господь відае чому, адже мала власний прибуток і могла робити все, що заманеться. Вона звинувачувала в тому свого чоловіка. Але

насправді винен був чийсь давній вплив на ії розум та душу, якого вона так і не змогла позбутися. Це не мало ніякого відношення до сера Малкольма, котрий дозволив своїй нервовій, гарячкуватій дружині жити, як ій було до вподоби, живучи теж на свій власний розсуд.

Таким чином, дівчата були «вільні» й повернулися до Дрездена, до своеі музики, свого університету – і до своіх хлопців. Вони любили своіх коханців, а ті жадали іх з усією пристрастю душевного потягу. Всі чудові речі, що іх юнаки обмірковували, висловлювали й писали, було обмірковано, висловлено й написано для них, для цих молодих жінок. Хлопець Конні мав музичні здібності, а Хільдин був схильним до технічних наук. Але вони просто жили для своіх дівчат. Жили в іхніх думках, в іхньому душевному піднесенні. В дечому іншому хлопці зазнали поразки, хоча й не довідалися про це.

Те, що кохання не обминуло дівчат, далося взнаки. До цього призвів тілесний досвід. Цікаво, які невловимі, але безпомилкові зміни він приносить дівочому й юначому тілу: жінка розквітає, іі форми округлюються, пом'якшується дівчача незграбність, а вираз обличчя стає збентеженим або переможним; юнак стає спокійнішим, більше прислухається до самого себе, і самі обриси його плечей та стегон виглядають не такими войовничими, стають стриманішими.

Через сексуальне збудження сестри майже підкорилися спокусі – віддатися дивній чоловічій владі. Та дуже скоро вони схаменулися, вирішили сприймати це збудження просто як ще одне з відчуттів – і залишились вільними. В той же час чоловіки, сповнені вдячності жінкам за свій сексуальний досвід, віддали ім свої душі. І після цього вони виглядали так, ніби загубили шилінг, а знайшли шість пенсів[6 - …загубили шилінг, а знайшли шість пенсів. – Англійський шилінг дорівнює дванадцяти пенсам. Популярний вислів, що означає розчарування.]. Хлопець Конні ходив трохи похнюплений, а Хільдин – кепкував з неі. Але такі вже чоловіки! Невдячні й завжди невдоволені. Коли ти з ними не маеш діла, вони ненавидять тебе за те, що ти цього не хочеш; а як зійдешся з ними – тоді зненавидять вже з ціеі причини. Або й зовсім без причини, – хіба, може, тому, що вони насправді е вередливими дітлахами й не можуть вдовольнитися нічим, що ти ім даси і що взагалі може дати жінка.

Однак почалася війна, Хільда й Конні кинулися назад, додому, хоча вже були там у травні на похороні матері. Перед Різдвом 1914 року обидва німецькі хлопці загинули; дівчата, звісно, трохи потужили, бо дуже кохали іх, а потім забули – адже іх більш не існувало.

Сестри жили в Лондоні, у батьковому, а точніше, материному будинку Кенсінгтон-хаус, і заприятелювали з молодим товариством студентів Кембриджа, – товариством, яке сповідувало «свободу» й шанувало пошиті з фланелі штани та сорочки без комірців, анархію, а ще – манеру розмовляти, ніби стиха муркочучи, і надмірну чуттевість. Хільда, однак, несподівано вийшла заміж за чоловіка, старшого на десять років, найдавнішого члена цього ж кембриджського товариства, чоловіка з досить привабливим банківським рахунком і зручною урядовою посадою, що дісталася йому в спадок. Він також писав філософські есе. Вона мешкала з ним у невеликому будинку в Вестмінстері і ввійшла до того приемного суспільного прошарку урядовців, які не е вершками суспільства, але стали – чи стануть –

справжньою розумовою силою нації. Це були люди, які знали, про що говорять, – або говорили так, ніби вони це знають.

Конні перебувала на службі в Червоному Хресті й виконувала легку роботу для фронту та спілкувалася з несхитними кембриджцями у фланелевих штанях, які шляхетно іронізували з будь-якого приводу. Її кращим другом став Кліффорд Чаттерлі, двадцятидвохрічний молодик, що повернувся додому з Бонна, де вивчав технологію вугільної промисловості. До того він два роки навчався в Кембриджі. Зараз він став старшим лейтенантом в елітному полку, і військова форма давала йому ще більшу змогу з усього іронізувати.

Кліффорд Чаттерлі належав до вищого класу, ніж Конні. Конні походила із заможної інтелігенції, а він був аристократом. Не найвищого гатунку, але… але. Його батько був баронетом, а мати – дочкою віконта.

Проте Кліффорд, дарма що був краще вихованим і більш «світським», ніж Конні, залишався на свій кшталт провінційнішим і боязкішим. Він почувався невимушено у вузькому колі «вищого світу», тобто серед аристократів-землевласників, але починав соромитись і нервувати в тому іншому великому світі, який загарбали свавільні орди середніх та нижчих класів або чужинців. Відверто кажучи, він побоювався цієї громади «середніх» та «нижчих» так само, як іноземців, що не належали до його класу. Його дивним чином паралізувало усвідомлення власної беззахисності, хоч він і був захищений класовими привілеями. Це дивно, але такими вже є ознаки сьогодення.

Саме тому незвичайна, тиха впевненість такої дівчини, як Констанс Рейд, підкорила його. Вона набагато краще за нього вміла володіти собою там, ззовні, у світі хаосу.

Незважаючи на це, він також залишався бунтівником, постаючи навіть проти свого класу. Хоча, може, бунтівник – надто гучне слово, аж надто гучне. Він просто вп'ймався на принаду загального, дуже розповсюдженого протесту юні проти умовностей та будь-яких існуючих авторитетів. Покоління батьків було кумедне, і перш за все – його власний впертий батько. Та й уряди були смішними – особливо власний, англійський, з його вічним гаслом «Поживемо – побачимо». Армії також смішили – всі ці старезні бундючні генерали з червонопиким Кітченером[7 - Кітченер, Горацio Герберт (1850–1916) – британський фельдмаршал, очолював війська в англо-бурській війні. У 1914–1916 роках військовий міністр.]. Смішила навіть війна, хоч вона й повбивала багато народу.

Як на те, все було смішним – або навіть дуже смішним; все, що мало якесь відношення до авторитетів чи то в армії, чи в уряді, чи в університеті, певною мірою змушувало сміятися. І так звані правлячі класи ставали смішними, коли починали справді претендувати на якусь владу. Сер Джефрі, батько Кліффорда, став просто сміховинним, коли геть вирубав для будівництва окопів свої дерева та видобув людей із своїх шахт, щоб запхати їх на фронт, а сам при цьому лишився таким собі безтурботним патріотом, хоча й витратив на свою державу більше грошей, аніж отримав з неї.

Приїхавши до Лондона з Мідленда, щоб доглядати поранених, сестра Кліффорда міс Емма Чаттерлі спокійно глузувала з сера Джефрі та його стійкого патріотизму. Герберт, старший син і спадкоємець Рагбі, сміявся вголос, –

хоча саме його дерева пішли на будівництво військових укріплень. І тільки Кліффорд посміхався трохи скуто. Так, все було дуже смішно… але коли воно підступає так близько, то й ти сам також стаєш смішним… Хоча люди іншого класу – такі, як Конні, – були щирі хоч іноді. Вони у щось вірили. Вони щиро співчували солдатам, англійським «томмі»[8 - Англійські «томмі» – збірна назва для британських солдатів, скорочено від «Рядовий Томмі Аткінз», що використовувалась для всіх британців призовного віку.], і хвилювалися щодо загрози військового добору, переймалися, що дітям не вистачає цукру й льодяників. В усіх цих негараздах, ясна річ, завинив смішний уряд. Але Кліффорд не здатний був цим пройнятися. Для нього урядові авторитети були смішними просто ab ovo[9 - Як такі (лат).], а не через льодяники або через отих «томмі».

І влада також відчувала, що вона е смішною і смішно себе поводить, – і все це якийсь час нагадувало чаювання у божевільного капелюшника з казки. Події розгорталися таким чином, аж поки Ллойд-Джордж[10 - Ллойд-Джордж, Девід (1863–1945) – прем'ер-міністр Великої Британії у 1916–1922 роках.] не вирішив рятувати становище. Тут сміховинність побила усі рекорди, і зухвала молодь припинила хихотіти.

У 1916 році Герберта Чаттерлі було вбито, і Кліффорд став спадкоємцем Рагбі. Нове становище перелякало його. Усвідомлення своеї ваги як сина сера Джефрі і дитини Рагбі настільки вкорінилося в ньому, що він вже не міг цього позбутись. А ще він знав, що це також е смішним з погляду того дикого вируючого світу ззовні. Тепер він був спадкоємцем і відповідав за Рагбі. Хіба це не жахливо й не чарівно водночас – а може, цілком безглуздо?

Сер Джефрі аж ніяк не вважав це безглуздям. Він був блідий, напружений, занурений у себе – і вперто прагнув врятувати свою країну та власне становище, хай там що буде з тим Ллойд-Джорджем чи кимось іншим. Він був таким відчуженим, відрізаним від тієї Англії, що справді була Англією, – таким вочевидь нікчемним, що навіть тримався гарної думки про Горація Боттомлі[11 - Боттомлі, Горацію (1860–1933) – журналіст, фінансист, член парламенту, який накопичував і втрачав величезні гроші через зухвалі спекуляції, «прославився» шахрайством і гучними промовами під час Першої світової війни. Заснував і видавав щотижневик «Джон Булл» (1906–1929), у якому різко критикував романи Д. Г. Лоуренса «Закохані жінки» (1921) і «Коханець леді Чаттерлі» (1928–1929).]. Сер Джефрі стояв за Англію та Ллойд-Джорджа, так само як його предки стояли за Англію та святого Георга; і він не вбачав між цим ніякої різниці. Сер Джефрі зрубував дерева і стояв за Ллойд-Джорджа та Англію, за Англію та Ллойд-Джорджа.

І він хотів, щоб син одружився і дав життя нащадкові. Кліффорд відчував, що його батько безнадійно старомодний. Але хіба сам він випередив його хоча б у чомусь, окрім хворобливого відчуття кумедності усього світу і насамперед – своеї власної кумедності? Тому він хоч-не-хоч сприймав свое баронетство і Рагбі серйозно. Радісний захват з приходом війни зник безслідно. Надто багато смерті й жаху було довкола. А чоловік потребує підтримки й затишку. Чоловікові потрібний якір у безпечному світі. Чоловікові потрібна дружина.

Чаттерлі, двое братів і сестра, жили в Рагбі зовсім відокремлено, замкнувшись один на одному, обірвавши усі зв'язки з довколишнім світом.

Відчуття самотності зміцнило сімейні стосунки, а також посилило непевність іхнього становища, відчуття беззахисності – всупереч усім іх титулам та землям, а може, саме завдяки ім. Вони були відрізані від промислового Мідленда, де пройшло все іхне життя. І іх було відтято від іхнього власного класу через відлюдкувату, недовірливу, вперту вдачу сера Джефрі, іхнього батька, з якого вони сміялися і до якого водночас були такі прихильні.

Вся трійця збиралася жити разом довіку. Але тепер Герберт був мертвий, і сер Джефрі хотів, щоб Кліффорд одружився. Щоправда, він лише натякнув на це, адже він говорив дуже мало. Але його мовчазної, потаємної впертості Кліффорд ніколи не міг здолати.

Та Емма сказала «ні»! Вона була десятьма роками старша за Кліффорда й відчувала, що його одруження стане ганебною втечею, зрадою всього, чим жили молоді нащадки сім'і.

Незважаючи на те, Кліффорд побрався з Конні й провів із нею медовий місяць. Це сталося страшного 1917 року, і вони зблизилися, немов двое людей на потопаючому кораблі. Кліффорд до одруження був незайманим, і сексуальний бік шлюбу важив для нього небагато. Та попри цю обставину вони були дуже близькі одне до одного. Конні здобула від цієї близькості якусь втіху, що лежала поза сексом або чоловічим «задоволенням». Кліффорд не гнався за цим «задоволенням», на відміну від більшості чоловіків. Ні, іхня близькість була глибшою, людянішою, аніж секс. А секс був просто випадком або доповненням, одним із чудернацьких, застарілих органічних процесів, що продовжують існувати попри всю свою недолугість, хоча це й не е необхідним. Щоправда, Конні хотіла мати дітей – хоча б для того, щоб ствердитись у боротьбі проти своеі зовиці, Емми.

Але на початку 1918 року Кліффорда привезли додому геть понівеченого ранами, дітей у нього не могло бути. І сер Джефрі помер від горя.

Розділ другий

Отже Конні з Кліффордом переіхали з Лондона до Рагбі восени 1920 року. Міс Чаттерлі, все ще обурена братовим відступництвом, виіхала звідси і поселилася в невеликій квартирі у Лондоні.

Рагбі являв собою довгий, приземкуватий старий будинок з бурого каміння, закладений у середині XVIII століття; з тої пори його безліч разів добудовували, аж доки він не почав скидатися на кролівник. Він стояв на пагорбі у досить гарному парку з дубових дерев, але, на біду, неподалік виднівся димар Тевершельськоі шахти, з якого клубочіла пара, а на певній віддалі у сирому мороці туману бовваніли безладно розкидані халупи селища Тевершел, яке починалося майже біля самоі паркової брами і, немовби в безнадійному смутку від власної потворності, тяглося далі на довгу милю: ряди малих, напівзруйнованих, закіптюжених цегляних осель з неоковирними обрисами, вкритих чорним шифером і сповнених зловісної, тоскної нудьги.

Конні звикла до Кенсінгтона, чи до шотландських пагорбів, чи до суссекських долин: то була її Англія. З юною відвагою, ледве завваживши бездушну незугарність Мідленда, вона вирішила сприймати його як щось нереальне і не варте роздумів. Сидячи у досить похмурих кімнатах Рагбіхолу, вона чула, як тарабанять вагонетки в шахті, як крекчуть підйомні машини, деренчать навантажені візки і хрипко посвистують вугільні локомотиви. Тевершельський вугільний кар'ер горів, горів роки й роки, і гасіння його коштувало б багатьох тисяч. Тому він мав горіти й далі. Коли ж вітер дув в іхній бік, що траплялося досить часто, будинок наповнювався сірчаним смородом горілих екскрементів землі. Та навіть у безвітряні дні повітря було просякнуте підземною задухою – від сірки, заліза, вугілля чи кислоти. Навіть на різдвяних трояндах з'являлися плями кіптяви, зловісні, немов чорна манна небесна у Судний день.

Та нехай вже так, це іхня доля – бути приреченими, як і все в цьому світі. Це жахливо, але нащо пручатись? Ніхто цього не здолає. Все просто йде своїм шляхом. І життя також!

На низькій, тьмяній покрівлі хмар вночі палали й здригалися червоні плями, роздуваючись, спухаючи, немов болючі опіки. То були печі. Спочатку вони навівали Конні деякий острах; вона почувалася так, ніби живе під землею. Потім вона до них звикла. А зранку завжди йшов дощ.

Кліффорд удавав, ніби любить Рагбі більше за Лондон. Цей край мав свій похмурий норов, а люди – міць. Конні бентежило, чи мають вони ще щось, – адже в них справді наче не було ні очей, ні мозку. Вони були змучені, безбарвні й нудні, як ця місцина, – і такі ж неприязні. Проте було щось в іхній буркотливій вимові, в човганні іхніх шахтарських, підбитих цвяхами чобіт по асфальтовій дорозі, коли вони гуртом поверталися додому з шахти, – щось жахаюче і трохи таємниче.

Ніхто не привітав молодого есквайра з поверненням додому, не було ніякої зустрічі, навіть жодної квітки. Була просто поїздка на машині темною мокрою дорогою, що причаїлася поміж смутних дерев, далі – парковим схилом, на якому паслися сірі змоклі вівці, на пагорб, де розпластався темно-бурий фасад будинку і де маячіли економка та її чоловік, мов непевні гості на цій землі, готові промимрити свое вітання.

Не було жодного зв'язку між Рагбі-холом і селищем Тевершел – жодного. Ніхто не зняв капелюха, ніхто не вклонився. Шахтарі тупо витріщались на них, крамарі скидали картузи перед Конні, просто як перед знайомою, незграбно кивали Кліффордові, – на цьому й кінець. Нездоланна прірва і мовчазна ворожнеча з обох боків. Спочатку Конні страждала, відчуваючи невпинну тиху ворожість, що мжичила з селища. Потім вона збайдужіла до того, – те стало просто своєрідним присмаком життя. Річ не в тому, що іх із Кліффордом не визнавали, – вони просто належали до іншої породи, ніж шахтарі. Нездоланна прірва, бездонне провалля, – південніше Трента такого просто не існує. Але в Мідленді і в промислових регіонах Півночі ця прірва справді е нездоланною, непідвладною жодному зв'язку. Ти на своему боці, а я – на своему! Дивний виклик людства сучасному життю.

І все ж селище симпатизувало Кліффорду й Конні – тільки абстрактно. По суті, для обох сторін це означало – «не чіпайте мене!»

Пастор, приемний чоловік років шістдесяти, був заклопотаний своїми обов'язками й пригнічений цим мовчазним «не чіпайте мене!» усього селища. Майже всі шахтарські жінки були методистками[12 - Методисти – члени протестантськоі секти, що виникла на початку XVIII століття в Англіі, а наприкінці XIX століття перетворилась на самостійну церковну організацію, що закликала до методичного, неухильного виконання християнами своіх релігійних обов'язків.]. Шахтарі ж не були взагалі ніким. Але навіть офіційного священицького вбрання було досить, щоб затьмарити його сутність як людини – такоі ж людини, як усі інші. Ні, він був «местером» Ешбі, таким собі автоматом для молитов і проповідей.

Вперта, підсвідома думка жінок: «Ми вважаемо себе не гіршими за тебе, хоч ти й будь собі леді Чаттерлі!» – спочатку непокоіла і засмучувала Конні. Зачудовану, підозріливу фальшиву дружність, з якою дружини шахтарів зустрічали іі спроби побалакати з ними, той дивний підтекст «Боже ж мій, та відтепер я не абихто, якщо сама леді Чаттерлі заговорила до мене! Але хай не думае, що вона чимось за мене краща!» – який ій завжди вчувався у напівулесливому бурмотінні жінок, було неможливо витримати. Безнадійна, гнітюча непримиренність.

Кліффорд махнув на них рукою, і вона згодом навчилася того ж: просто проходила мимо, не дивлячись, а вони витріщалися на неі, немов на воскову фігуру, що раптом ожила. Коли ж доводилось мати з ними справу, Кліффорд вів себе зверхньо, навіть зневажливо. Він більше не міг дозволити собі дружнього ставлення до цих людей. Насправді він взагалі дивився спогорда на будь-кого, хто не належав до його класу. Він правив своеі без жодноі спроби зробити крок назустріч. І тому він не подобався людям, хоча й не викликав у них неприязні: він був просто частиною існуючого порядку – як шахта, як Рагбі.

Проте в глибині душі Кліффорд став надзвичайно боязким і невпевненим після каліцтва. Він ненавидів спілкуватися з будь-ким, окрім особистоі прислуги. Адже тепер він змушений був сидіти в інвалідному кріслі на колесах або в кріслі з моторчиком. Одягався він так само ретельно, як завжди, у найдорожчих кравців, і, як і раніше, носив дбайливо підібрані краватки з Бонд-стрит, виглядав так само імпозантно й вишукано, як колись. Він ніколи не був схожим на сучасних жіночних молодиків – в його широких плечах і рум'яному обличчі було щось патріархальне. Але його тихий, немовби сповнений вагання голос та його погляд, водночас зухвалий і зляканий, самовпевнений і несміливий, викривали його теперішню вдачу. Його манера поводитись часто була образливо-зверхньою, а потім він знову ставав скромним, стриманим, ледь не боязким.

Вони з Конні були прихильні одне до одного, але у новітній, відчужений спосіб. Він тамував надто великий біль усередині, шок від свого каліцтва і не міг раптом стати жвавим і невимушеним. Він був скривдженим створінням. І тому Конні линула до нього з усіею пристрастю співчуття.

Але вона не могла не відчувати, який слабкий зв'язок з людьми він мав насправді. Шахтарі були, в певному розумінні, його власністю; але він дивився на них як на знаряддя праці, а не як на людей, вони були для нього швидше частиною шахти, а не часткою життя, грубою сировиною, а не подібними до нього людськими істотами. Він цурався іх, не терпів іхніх поглядів, відтоді як став калікою. іхне чудне, дике життя здавалося йому

так само неприродним, як життя хижаків. Він цікавився ними на відстані, але тільки як людина, що дивиться у мікроскоп – або, радше, у телескоп. Він не хотів стикатися з ними. Він не хотів стикатись ні з чим, за винятком Рагбі – внаслідок традиції, і ні з ким, окрім Емми – внаслідок тісних сімейних зв'язків, що обіцяли йому захист. Конні відчувала, що і з нею він не пов'язаний по-справжньому, так, як повинно бути; але це не свідчило ні про що, окрім цілковитого неприйняття будь-яких людських стосунків.

І все ж він повністю залежав від неі, він бажав, щоб вона завжди була поруч. Великий і сильний, він був водночас зовсім безпорадним. Він міг іздити у кріслі на колесах, у нього було крісло з мотором, в якому він повільно роз'іжджав парком. Але на самоті він був ніби покинутий напризволяще. Він потребував присутності Конні, щоб переконатись насамперед у власному існуванні.

Кліффорд усе ще залишався честолюбцем. Він узявся писати оповідання, трохи дивні, дуже особисті оповіді про людей, яких знав, розумні, навіть дошкульні, але водночас якось по-дивному безглузді. Його спостереження були влучні й оригінальні, але не мали ні з чим жодного реального зв'язку. Весь сюжет розгортався ніби у вакуумі. І, оскільки сьогодення справді нагадує штучно освітлену театральну сцену, ці оповідання з несподіваною точністю відбивали сучасне життя й сучасну психологію.

Кліффорд аж надто вболівав за свої твори. Він хотів, щоб усі вважали іх не просто гарними, а кращими з кращих, ne plus ultra[13 - Неперевершеними (фр.).]. Вони з'явилися в більшості сучасних часописів і, як ведеться, зазнали й похвали, і критики. Але для Кліффорда критика означала тортури, ніби його різали по живому. Так, неначе весь він перевтілився у свої оповіді.

Конні допомагала йому, як тільки могла. Спочатку це іі зворушило. Він все обговорював з нею – монотонно, грунтовно, настирливо, – а вона мала відгукуватись усією душею. Здавалося, ніби вся вона – і душа, і тіло – повинна здійнятись у захваті і перенестись у ці його оповіді. Це іі хвилювало й захоплювало.

Матеріальне життя торкалося іх дуже незначною мірою. ій доводилося управляти будинком. Адже управитель служив багато років ще серові Джефрі, а висхла, зморщена, гнітюче-бездоганна особа, що прислуговувала за столом, – іі навряд чи можна було назвати покоівкою, ба навіть просто жінкою, – жила в будинку сорок років. Навіть слуги, й ті вже були немолоді. Це було жахливо! Та що можна вдіяти з таким місцем, крім одного – облишити його у спокої? Всі ці нескінченні кімнати, що ніким не використовуються, і одноманітна повсякденність Мідленду, ця механічна чистота і механічний порядок! Кліффорд узяв нову куховарку – досвідчену жінку, що служила в його лондонському домі. У всьому панував неухильний порядок, строга чистота, сувора пунктуальність – навіть, можна сказати, сувора доброчинність. І все ж для Конні тут був механічний безлад. Все це не було об'єднане теплотою затишку. Будинок виглядав похмурим, як нежила вулиця.

Що ж вона могла ще зробити, як не облишити його у спокої? Тож вона так і вчинила.

Міс Чаттерлі іноді приїздила сюди, і її шляхетне тонке обличчя набувало тріумфуючого виразу, коли вона бачила, що нічого так і не змінюється. Вона ніколи не пробачила Конні за те, що та розірвала її стосунки з братом. Саме вона, Емма, мала б надихати його на створення цих оповідань, цих книг, цих творів Чаттерлі – того нового, що вони, Чаттерлі, можуть дати світові. Ніякого зв'язку з тими думками і способами іхнього висловлення, що існували досі. Новими в цьому світі мають стати лише книги Чаттерлі і винятково його особистість.

Батько Конні, ненадовго приїхавши до Рагбі, сказав доньці віч-на-віч: Кліффордова писанина – це непогано, але в ній нема нічого особливого. Це – не вічне!.. Конні глянула на дужого шотландського лицаря, що так добре давав собі раду все свое життя, і її очі, великі, ніби завжди чимось здивовані очі, потьмяніли. Нічого особливого! Що він має на увазі під «нічого особливого»? Якщо критики оцінили ці твори, і Кліффордове ім'я стало майже знаменитим, якщо його творчість до того ж приносить гроші… що ж батько має на увазі, кажучи, що в цьому немає нічого особливого? А що ще має бути?

Конні була притаманна точка зору молодих: треба жити даної миті. Бо потім ця мить зникне, поступаючись іншій, і зовсім не обов'язково буде залежати від неї.

Йшла її друга зима в Рагбі, коли батько сказав їй:

– Сподіваюсь, Конні, ти не дозволиш обставинам перетворити тебе на demi-vierge.[14 - Напівцнотлива (фр.).]

– Demi-vierge? – замислено перепитала Конні. – Чому? А чому б і ні?

– Ну якщо тобі це подобається, то звісно! – обірвав він розмову. Але Кліффордові повторив те саме, тільки-но чоловіки залишилися сам на сам:

– Я не думаю, що Конні так вже пасує залишатись demi-vierge.

– Напівнезайманою, – уточнив Кліффорд, для певності переклавши це слово.

Він розмірковував якусь хвилю, потім густо зашарівся. Він був розлючений і скривджений.

– У якому розумінні це їй не пасує? – сухо спитав він.

– Вона худне… стає сухорлявою. Це не її стиль. Вона ж не з отих дівчаток, що схожі на засушену рибину. Як на те, вона свіженька шотландська форель.

– Без цяток, звичайно, – додав Кліффорд.

Він сам ще раніше хотів сказати Конні дещо про її стан demi-vierge, про її напівцнотливе існування. Але не зміг змусити себе до цього. Він був близьким до неї – й водночас не досить близьким. Він був з нею немов одне ціле, коли мова йшла про іхні думки, – але тілесно вони не існували один для одного, і обоє були не здатні копирсатися в corpus delicti[15 -

Речовий доказ (лат.).] цього злочину. Вони були такі близькі – й абсолютно нічим не з'єднані.

Конні, однак, припускала, що батько сказав щось Кліффордові і що це «щось» тепер сиділо у того в свідомості. Вона знала, що він ніколи не замислювався над тим, demi-vierge вона чи demi-monde[16 - Дама напівсвіту (фр.).], бо не міг цього знати точно і не мав можливості взнати. А те, чого не бачиш і не знаєш, для тебе просто не існує.

Конні й Кліффорд уже прожили в Рагбі майже два роки – цим примарним життям Кліффорда і його творів. Щодо роботи їх інтереси ніколи не розбігалися. Вони говорили й сперечались в муках творчості, і виникало відчуття, ніби щось відбувається, щось сталося насправді… у цій правдивій порожнечі.

Тому так і проходило іхне життя – в порожнечі. Для інших воно не існувало. Був Рагбі, були слуги, – але все ніби уявне, реально не існуюче. Конні ходила на прогулянки до парку, до лісу, що межував з ним, і насолоджувалася самотою та таємничістю, шаруділа опалим листям, зривала перші проліски. Але все це було примарою – або, швидше, грою в реальність. Дубове листя скидалося на власний відбиток у дзеркалі, а сама вона була ніби персонажем із книги, яку читає хтось інший, – просто дійовою особою, що збирає квіти або іхні тіні, спогади чи слова. Нічого істотного, ніякого живого доторку, ніяких зв'язків! Тільки оце життя з Кліффордом, ця нескінченна плутанина слів, що переривається хвилинами раптового прозріння, і ці твори, про які сер Малкольм сказав, ніби в них нема нічого особливого і що це не вічне. Що ж у них має бути, чому вони мають бути вічними? Сьогоднішнє благо згодом може обернутися злом. Але сьогоднішнє благо – це те, що має подобу реальності.

У Кліффорда було досить багато друзів чи просто знайомих, і він запрошував іх до Рагбі. Він запрошував різних людей – критиків, письменників, всіх, хто міг цінувати його твори. І вони іх цінували, бо ім лестило запрошення до Рагбі. Конні усвідомлювала те надто добре. Та чом би й ні? Ще один легкий відбиток у дзеркалі – що в цьому поганого?

Вона виконувала обов'язки господині щодо цих людей, більшість із яких були чоловіками. Також ій доводилося виявляти гостинність до шляхетних родичів Кліффорда, які іноді могли завітати до них. Ніжна, рум'яна, немов селянка, веснянкувата, з великими блакитними очима і кучерявим каштановим волоссям, м'яким голосом та міцними жіночими стегнами, Конні здавалася трохи старомодною. Вона не була «засушеною рибинкою», однією з отих пласкогрудих дівчат, що нагадують хлопчаків-підлітків. Вона була надто жіночною, щоб відповідати сучасним уявленням про елегантність.

Тому чоловіки, особливо немолоді, були дуже люб'язні до неі. Але, знаючи, які тортури для бідолашного Кліффорда означатиме хоча б найменша тінь кокетування в іі поведінці, вона не давала ім жодної надіі. Вона була спокійною і задумливою, вона не йшла на зближення з ними і не збиралася цього робити. Кліффорд вельми пишався собою.

Його родичі ставилися до неі дуже доброзичливо. Вона знала, що ця дружність означає відсутність страху, хоча ці люди поважали тільки тих, хто завдавав ім хоч деякого остраху. Але й із ними вона не мала ніякого зв'язку. Вона дозволила ім бути приязними й навіть трохи поблажливими до

неі, дозволила відчути, що немає потреби тримати зброю напоготові. Вона не хотіла мати з ними ніяких істотних стосунків.

Час минав. Що б не відбувалося, насправді не відбувалося нічого, адже вона так красиво розірвала усі зв'язки. Вони з Кліффордом жили у своїх ідеях і в його творах. Вона ж навіть розважалася – у домі весь час були люди. Час збігав, як на годиннику: було пів на восьму, аж глип – уже пів на дев'яту.

Розділ третій

Конні, однак, помічала, що стає все більш знервованою. І в пустці, де вона існувала, цей неспокій часом переходив у справжній напад божевілля, що змушував її тіло мимоволі здригатись, а хребет – виструнчуватися в напрузі, навіть коли вона хотіла не сидіти із прямою спиною, а просто присісти перепочити. Це божевілля тріпотіло всередині, в її лоні, і вона ладна була кинутись у воду та пливти геть від цієї скаженої гризоти. Її серце починало раптом шалено калатати без жодної причини. Вона змарніла.

То була не звичайна стурбованість. Іноді вона стрімголов бігла через парк, покинувши Кліффорда, а потім лежала долілиць у папороті. Вирватися з дому… вона повинна вирватись із дому і взагалі від будь-кого. Ліс був єдиним її притулком, її сховиськом.

Але й він був не справжнім притулком, не справжнім сховиськом, оскільки й із ним вона не мала справжнього зв'язку. Він був просто місцем, куди Конні могла прийти відпочити. Вона ніколи не відчувала душі самого лісу – якщо взагалі існує така дурниця.

Десь у глибині душі вона знала, що кінець кінцем таке життя її згубить. Знала, що опинилася в пустці, втративши зв'язок з матеріальним, живим світом. Лише Кліффорд та його книги, що не існують насправді… і в яких нема нічого особливого! Порожнеча веде до порожнечі. Конні знала це. Але воно було все одно, що битись головою о стіну.

Батько застеріг її знову: «Чому ти не знайдеш собі кавалера, Конні? Живи собі на радість».

Тієї зими Майкліс заїхав до них на кілька днів. То був молодий ірландець, що вже досяг великого успіху в Америці завдяки своїм творам. Певний час від нього був у захваті вищий світ Лондону, оскільки він писав модні світські п'єси. Та поступово світське товариство зрозуміло, що цей голодранець, цей дублінський вуличний пацюк здійма його на глум, і не забарилося з віддякою. Майклісове ім'я стало останнім втіленням брутальності й розбещеності. Відкрилося, що він є антианглійцем, а для класу, що зробив таке відкриття, це було гіршим за наймерзенніший злочин. І його забили, а тіло жбурнули на смітник.

Незважаючи на це, Майкліс мав апартаменти у Мейфері і розгулював по Бонд-стрит, підтримуючи свій статус джентльмена, – адже не можна змусити кравців відмовитись від осоружного кліента, якщо кліент платить.

Кліффорд не вагався, запрошуючи цього тридцятирічного молодика у вельми невдалий момент його кар'єри. Майкліс був на слуху в мільйонів людей, а тепер, опинившись у ролі безнадійного вигнанця, він без сумніву мав бути вдячним за це запрошення до Рагбі – саме тому, що його цькували з усіх боків. Тому з вдячності він, безумовно, «постарається» для Кліффорда там, в Америці. Слава! Людина, чим би вона не займалася, здобувае славу лише тоді, коли про неі почнуть говорити, особливо «там». Кліффорд подавав надіі, крім того, ним володів інстинктивний потяг до суспільного визнання. І ось нарешті Майкліс дуже благородно зобразив його в одній із п'ес, і Кліффорд відчував себе популярним героем!.. Доки не настала реакція і він не збагнув, що з нього зробили посміховисько.

Конні трохи дивувало сліпе несамовите прагнення Кліффорда стати знаменитим, знаним у тому безладному мінливому світі, якого він і сам не знав і якого навіть боявся; визнаним як письменник, першокласний письменник сучасності. Конні знала від усіма шанованого, грубувато-добросердного старого сера Малкольма, що митці завжди рекламують самі себе й виставляють напоказ створене ними. Але іі батько використовував стежки, вже протоптані всіма членами Королівськоі академіі, які продавали своі картини. А Кліффорд шукав нових шляхів до популярності – якими б вони не були. Він запрошував до Рагбі найрізноманітніших людей, і це зовсім не означало для нього самоприниження. Просто він вирішив збудувати собі меморіал нашвидкуруч, от і хапався за будь-який камінець, що траплявся під рукою.

Майкліс прибув вчасно, в дуже елегантному автомобілі з шофером і слугою. Він був цілковитим породженням Бонд-стрит. Але при першому погляді на нього щось у Кліффордовій патріархальній душі запротестувало. Він не був зовсім… або не зовсім… врешті-решт, він взагалі не був тим, про що мала б свідчити його зовнішність. Для Кліффорда це був остаточний вирок. Однак він залишався дуже люб'язним із цим чоловіком – завдяки його вражаючому успіхові. Облудна богиня-запроданка на ймення Успіх, огризаючись і відважно боронячи Майкліса, так і вишмигувала посеред його чи то зухвалих, чи то запобігливих кроків і геть залякала Кліффорда: адже він і сам був не від того, щоб продатися цій богині, аби лишень вона згодилася його прийняти.

Майкліс так і не став англійцем, незважаючи на всіх кравців, капелюшників, перукарів і шевців найпрестижнішого лондонського кварталу. Ні, ні, аж ніяк не англіець: хирлявий, бліде пласке обличчя, неприемна поведінка, схильність ображатися. Його надмірна вразливість впадала у вічі кожному справжньому англійському джентльменові, який зневажае такі прояви невихованості й ніколи не дозволить собі опуститись до подібного моветону. Бідолашного Майкліса забагато лупцювали, і тому навіть тепер він тримався, ніби підібгавши хвоста. Він проклав собі дорогу до сцени і до іі рампи завдяки влучному інстинктові і ще влучнішій настирливості. Він завоював публіку і думав, що дні його пригноблень скінчилися. Та, на жаль, це було не так… Вони не могли дійти кінця ніколи. Адже він, у певному розумінні, сам наразився на бійку. Він намагався вдертись поміж тих, до кого не належав… до вищих класів англійського суспільства. Як вони втішалися, надававши йому штурханів! І як же він іх ненавидів!

Попри все це, він подорожував із шофером і служником у вельми елегантному автомобілі, цей дублінський сіромаха.

Було в ньому щось, що сподобалося Конні. Він не пнувся догори, не плекав жодних ілюзій стосовно самого себе. Він розмовляв із Кліффордом розважливо, коротко й змістовно, обговорюючи все, що Кліффорд хотів знати. Він не витрачав зайвих слів і не дозволяв собі захопитись. Знав, що його запрошено до Рагбі, щоб отримати з нього деяку користь, і, як старий, хитрий, незворушний гендляр, чи то навіть неабиякий гендляр, він вислуховував запитання й відповідав на них, економлячи емоції.

– Гроші! – казав він. – Гроші – то свого роду інстинкт. І робити гроші – це просто риса людськоі натури. Це навіть не справа, не фокус, якого можна навчитись, а просто своерідний потяг твоеі вдачі: як уже почав, то робиш гроші і прямуеш все далі, – аж до кінця, я думаю.

– Але треба ж почати, – вставив Кліффорд.

– Так, аякже! Треба туди влізти. Бо як залишишся зовні, не зможеш нічого вдіяти. Потрібно прокласти собі шлях всередину. Та коли вже туди вскочиш, все піде саме по собі.

– А ви могли б заробляти гроші чимось іншим, окрім п’ес? – спитав Кліффорд.

– О, певно, що ні! Я міг би бути гарним письменником або поганим письменником, – але тільки письменником, драматургом, тобто тим, ким я е і ким мені судилося стати. Про інше не може бути й мови.

– І ви думаете, що вам судилося бути саме автором популярних п’ес? – спитала Конні.

– Тільки так! – відповів він, рвучко повернувшись до неі. – У цьому нема нічого особливого! Як і в популярності. Моі п’еси насправді не мають у собі нічого, що б робило іх популярними. Не в тім річ. Вони просто як погода… щось таке, що е очікуваним на даний момент.

Він звів свій повільний, пройнятий незбагненною зневірою погляд на Конні, і вона ледь здригнулася. Він здавався таким старим… безмежно старим, немовби зліпленим із прошарків різноманітних розчарувань, що відкладалися в ньому як геологічні пласти. І в той же час він був по-дитячому безпорадним. Певним чином, вигнанець, але відчайдушно мужній у своему щурячому існуванні.

– Врешті, вражае й те, що ви стільки вже досягли як для свого віку, – розсудливо сказав Кліффорд.

– Мені тридцять… так, мені тридцять! – мовив Майкліс несподівано різко, з дивним смішком – глухим, переможним, гірким.

– Ви самотні? – спитала Конні.

– Що ви маете на увазі? Чи живу я сам-один? У мене е слуга. Він грек, принаймні він так запевняє, – і повний невіглас. Але я його тримаю. А ще я збираюся одружитись. Так, авжеж, мені конче треба одружитись.

– Це звучить так, ніби ви збираетеся вирізати гланди, – засміялась Конні. – То це буде насильство над собою?

Він захоплено позирнув на неі.

– Так, леді Чаттерлі, певною мірою так. Я зрозумів, – перепрошую, – зрозумів, що не зможу взяти за дружину англійку, навіть ірландку…

– Знайдіть американку, – порадив Кліффорд.

– О, американку! – він глухо засміявся. – Ні, я попрохав одного приятеля знайти мені туркеню чи щось таке… щось ближче до Сходу.

Конні справді зацікавилася цим дивакуватим, меланхолійним чоловіком, що досяг надзвичайного успіху; казали, що лише з одніеі Америки він дістав п’ятдесят тисяч доларів. Іноді він був навіть гарним: коли дивився убік або опускав погляд, а світло падало на нього, то на його обличчі з’являвся мовчазний, покірний вираз, немов у вирізьбленоі із слонової кістки негритянськоі маски з глибокими очима, міцними дугами допитливо зведених брів, непорушно стиснутими губами. Це була миттева, але чітко виражена незворушність, незворушність поза межею часу, якоі прагнув Будда і яку іноді, навіть не прагнучи цього, показують негри. Давня, давня покора ціеі раси. Віки й віки схиляння перед власною долею, замість звичноі для нас боротьби. А потім – неначе борсання пацюків у темній річці. Конні зненацька відчула дивний приплив симпатіі до нього, симпатіі, що межувала з жалем і, маючи присмак відрази, водночас майже сягала любові. Вигнанець! Вигнанець! А вони звуть його розбещеним! Наскільки ж розбещенішим і самовпевненішим виглядае Кліффорд! Наскільки дурнішим!

Майкліс знав від самого початку, що справив на неі враження. Він звів на неі відчужений погляд своіх глибоких, трохи випуклих карих очей. Він оцінював іі та ступінь здійсненого на неі впливу. З англійцями ніщо не могло врятувати його від тавра вічного вигнанця – навіть любов. Але іноді жінки за ним упадали…. і англійки також.

При Кліффорді він добре знав свое місце. Вони нагадували двох псів, що радо погризлися б між собою, але змушені грати у дружбу. А щодо жінок він не мав такоі певності.

Сніданок подавали у спальні. Кліффорд ніколи не показувався до ланчу, і в ідальні було трохи тоскно. Після кави Майкліс, турботна й непосидюча душа, роздумував, куди себе подіти. Був чудовий день листопаду… чудовий, як для Рагбі. Він зиркнув на смутний парк. Господи! Оце місцинка!

Він послав служника спитати, чи не потрібна від нього якась допомога леді Чаттерлі, оскільки він думае з’іздити до Шеффілда. Надійшла відповідь: чи не буде він ласкавий сам піднятись до вітальні леді Чаттерлі?

Вітальня Конні знаходилась на четвертому, верхньому, поверсі центральноі частини будинку. Кімнати Кліффорда, ясна річ, були на першому поверсі.

Майклісові лестило, що його запросили до особистих апартаментів леді Чаттерлі. Він наосліп прямував за слугою… Він ніколи не помічав речей навколо себе, не завважував, що його оточує. В ії кімнаті він мазнув байдужим поглядом по німецьких копіях Ренуара і Сезанна[17 - …по копіях Ренуара і Сезанна… – П’ер Огюст Ренуар (1841–1919) і Поль Сезан (1836–1906) – французькі художники-імпресіоністи.].

– Тут дуже мило, – сказав він, посміхнувшись своєю дивною посмішкою – так, наче йому було боляче всміхатися, показуючи зуби. – Ви вчинили мудро, видершись аж нагору.

– Так, згодна, – відповіла вона.

Її кімната була единим веселим, сучасним місцем у будинку, единою світлою плямою на тлі Рагбі, де повністю розкривалася ії особистість. Кліффорд ніколи не бачив цієї кімнати, і Конні запрошувала сюди небагатьох.

Вони з Майклісом сіли по різні боки каміна і розговорилися. Вона розпитувала його про нього самого, про його батька й матір, про братів… Люди завжди чимось ії цікавили, а коли вони ще й пробуджували симпатію, вона зовсім забувала про класові розмежування. Майкліс відверто розповідав про себе, дуже відверто, без усякоі гри на публіку, – просто відкривав ій свою згірклу, збайдужілу душу безпритульного собаки, а іноді в його словах світилася мстива гордість за свій успіх.

– Але чому ви – така самотня пташка? – спитала Конні, і він знову кинув на неі отой свій глибокий допитливий погляд.

– Так вже воно в деяких птахів ведеться, – відповів він. І додав з відтінком дружньоі іронії: – А ви гляньте-но на себе, хіба ви не живете, як самотне пташенятко?

Конні, трохи збентежена, якусь хвилю мовчала. Потім промовила:

– Лише частково. І все одно не зовсім самотньо, як ви.

– Отже, я – зовсім самотній птах? – перепитав він, знову всміхаючись, ніби його мучив зубний біль, – такою кривою була ця посмішка, а очі лишалися незмінно смутними або покірними, зневіреними та зляканими.

– А що? – спитала вона, затамувавши подих. – Ви ж такий і е, хіба ні?

Вона відчула його шалене бажання, що линуло до неі, і ледве опанувала себе.

– О, ви маете рацію, – відповів він, відвертаючись та опускаючи погляд з тією незворушністю прадавньоі раси, що майже не зустрічається нині. І саме це позбавило Конні останньоі змоги опиратися. Вона більше не відчувала себе окремо від нього.

Він подивився на неі проникливим поглядом, який усе бачив, усе міг зрозуміти. Водночас з його грудей щось квилило до неі так відчайдушно, немов дитина, покинута десь уночі, і сколихнуло глибини самого ії єства.

– Це страх як люб’язно з вашого боку отак дбати про мене, – стримано мовив він.

– А чого б то мені про вас не дбати, – озвалася вона, тяжко зітхнувши.

Він криво всміхнувся:

– Он як!.. Можна мені хвильку потримати вас за руку? – раптом спитав він, втупивши у неї погляд майже гіпнотичної сили і звертаючи до неї заклик, що долинав до самого її лона.

Вона дивилася на нього, зачарована, застигла, а він ступив до неї, опустився поруч на коліна і, охопивши руками її ноги, притулився лицем до її колін і так завмер. Зовсім розгублена, вона зачаровано дивилася вниз на його ніжну шию, відчуваючи, як його обличчя притискається до її стегон. Палаючи у нестямі, вона не змогла втриматись і у пориві ніжного співчуття поклала долоню на його беззахисну шию, і він затремтів, немов у пропасниці.

Потім він подивився на неї з тим самим бентежним покликом глибоких, сяючих очей. Вона більше не могла стримуватись. Із її грудей линуло зустрічне нездоланне бажання: вона мала віддати йому все, все.

Він виявився цікавим і дуже ніжним коханцем, надзвичайно уважним до жінки; хоча безвладно здригаючись, він водночас був ніби відчуженим, ловив кожен звук довкола.

Для неї все це нічого не важило, окрім того, що вона віддалася йому. Через деякий час він скінчив здригатись – і лежав тихо, дуже тихо. Вона легко, співчутливо погладила його по голові, що лежала в неї на грудях.

Звівшись, він поцілував їй обидві руки, потім обидві її ноги у замшевих пантофлях, мовчки відійшов у бік кімнати і стояв, повернувшись до неї спиною. Кілька хвилин панувала тиша. Потім він повернувся і підійшов до неї, коли вона сіла на свое колишне місце біля вогню.

– А тепер, я думаю, ви мене зненавидите, – сказав він тихо і кволо. Конні швидко глянула на нього.

– Чому? – спитала вона.

– З ними завжди так, – мовив він. Потім схаменувся: – Я… я кажу про жінок.

– За це останне я просто повинна вас зненавидіти, – обурено сказала вона.

– Я знаю! Знаю! Так і повинно бути! Ви страшенно добрі до мене! – знічено вигукнув він.

Її здивувало, чому він так принижується.

– Чому б вам не присісти? – спитала вона. Майкліс глянув на двері:

– Сер Кліффорд, – сказав він, – не буде… не буде?…

Конні на мить замислилась.

– Мабуть, що так, – сказала вона і знову подивилась на нього. – Я не хочу, щоб Кліффорд знав… або навіть здогадувався. Це так глибоко його поранить. Але я не думаю, що ми вчинили зле, а ви?

– Зле? О Боже мій, звісно, ні! Ви просто занадто добрі до мене… Мені цього не витримати.

Він одвернувся, і вона побачила, що наступної хвилі він розридається.

– Але ж ми не дамо йому взнати, так? – вела вона далі. – Це завдало б йому болю. А якщо не знаєш, не підозрюєш, тобі й не болить.

– Щодо мене, – мовив він майже грубо, – то від мене він нічого не дізнається. Ось побачите. Щоб я та себе занапастив! Ха-ха! – він глухо, цинічно засміявся з цієї думки. Вона з подивом спостерігала за ним. Він спитав:

– Можна мені поцілувати вашу руку й піти? Я думаю проїхатися до Шеффілда, там поснідаю, якщо можна, і повернуся сюди до чаю. Чи можу я щось для вас зробити? Чи можу бути впевненим, що ви не ненавидите мене – і не зненавидите згодом? – В останніх його словах забриніли нотки відчайдушного цинізму.

– Ні, я не зненавиджу вас, – відповіла вона. – Я вважаю, що ви дуже милий.

– Ах, – гарячково промовив він. – Мені так приємно, що ви сказали саме це, а не те, що ви мене кохаєте! Це важить набагато більше… Тоді до вечора. Мені треба добре все це обмізкувати.

Він покірно поцілував їй обидві руки й пішов.

– Я не думаю, що зможу витерпіти цього молодика, – зізнався Кліффорд за ланчем.

– Чому? – спитала Конні.

– Він – просто хам, позолочений ззовні… Тільки й вишукує, чим би ще похизуватись.

– Я думаю, люди були такі жорстокі до нього, – сказала Конні.

– А тебе це дивує? Ти думаєш, він марнує свою квітучу юність, щоб вершити благі діяння?

– Я думаю, в ньому е якась великодушність.

– До кого?

– Точно не знаю.

– Звичайно, не знаєш. Боюся, ти помиляєшся, приймаючи за великодушність звичайну розбещеність.

Конні промовчала. Помиляється? Можливо, й так. Але навіть розбещеність Майкліса таїла в собі деяку принаду. Він ішов до кінця там, де Кліффорд наважувався ступнути зо два непевних кроки. І він у свій спосіб завоював світ, а саме цього жадав Кліффорд. Шляхи й засоби? Хіба ж у Майкліса вони були більш варті зневаги, аніж ті, до яких вдавався Кліффорд? Хіба шлях бідолашного вигнанця, пробитий його власним тілом, був чимось гірший за шлях Кліффорда, який рекламує свою незрівнянну особу? За облудною богинею Успіху женуться, висолопивши язика, тисячі захеканих хортів. І той, хто першим її схопить, і є справжнім хортом, гончаком з гончаків, – так воно завжди бувае посеред тих, хто прагне успіху! Так що Майкліс міг походжати із гордо задертим хвостом.

Але, на диво, він не робив цього. Він повернувся до чаю з величезним оберемком фіалок і лілій, з тим самим виразом бездомного собаки. Конні іноді замислювалася, чи не є це своєрідною маскою для введення в оману ворогів, яка просто злилася з його подобою? Чи насправді він такий сумирний песик?

Сумний вираз побитого собаки залишався на його обличчі протягом усього вечора, але Кліффордові ввижалася в тому прихована зухвалість. Конні ж не відчувала подібного, напевне, тому, що ця зухвалість не була спрямована проти жінок, – лише проти чоловіків та іхніх претензій на владу. Саме таке непереможне нахабство цього неотесаного сіромахи розлючувало чоловіків, – Майкліс, дарма що поводивсь гречно, кидав виклик будь-якому світському джентльменові вже одніею своею присутністю.

Конні відчувала кохання до нього, але якось спромоглася сидіти за вишиванням і не втручатись у чоловічу розмову. Вона нічим себе не викрила. Що ж до Майкліса, то він був неперевершений: так само меланхолійний, уважний, відчужений, як і минулого вечора, безмежно далекий від господарів будинку, він терпляче підтримував звичайну гру, але ні на мить не наближався до них. Конні здалося, що він забув про сьогоднішній ранок. Але він не забув. Просто він знав свое місце… те саме довічне місце надворі, відведене для вічних вигнанців. Тому він не приймав цю любовну історію надто близько до серця. Він знав, що це не перетворить його з безпритульного пса, хай навіть у золотому нашийнику, на зручного домашнього песика.

Річ у тому, що десь у глибині душі він справді був вигнанцем, був поза суспільством і усвідомлював це, тому не мало значення, що зовні він був витвором Бонд-стрит. Самотність була йому потрібна, так само як зовнішне благополуччя і спілкування зі світськими людьми.

Але випадкова любовна пригода – як відпочинок, як втіха – теж непогана річ, і він не хотів бути невдячним. Навпаки, він відчував за цю несподівану частку природної доброти таку розпачливу, болючу вдячність – аж до сліз. За блідим, незворушним, зневіреним обличчям його дитяча душа схлипувала від вдячності жінці й палко бажала знов притулитись до неі. І так само ця знедолена душа знала, що він все одно залишиться вільним.

Він знайшов можливість підійти до неі, коли в залі запалювали свічки.

– Можна, я прийду?

– Я сама прийду до тебе, – відповіла вона.

– О так!..

Він ждав іі досить довго… але вона прийшла.

Він належав до того типу збуджених, палких коханців, які швидко досягають вершини насолоди і одразу ж кінчають. Було щось дивно дитяче й беззахисне у його оголеному тілі – голизна дитини. Єдиним його захистом були іронія та хитрість, інстинктивна хитрість; а без них він здавався ніби двічі оголеним, немов дитина з незрілим, ніжним тілом, що безпомічно тремтить.

Він збуджував у жінці дику пристрасть і жагу, і нестямну, несамовиту тілесну жадобу. Проте іі тілесного бажання він не задовольняв; він завжди дуже швидко доходив до кінця, а потім безсило падав ій на груди, намагаючись відновити бодай частку своіх сил, поки вона лежала застигла, розчарована, розгублена.

Але скоро вона навчилася стримувати його, утримувати його там, всередині, коли його оргазм уже минув. І тоді він виявився щедрим і навдивовижу сильним, твердо стояв у ній і віддавав ій себе, поки вона активно, пристрасно, шалено досягала вершини власноі насолоди. І, відчуваючи, як вона божеволіе на шляху до того, насолоджуючись його міцною напруженою пасивністю, він також відчував дивну гордість і задоволення.

– О, як гарно! – тремтячи, шепотіла вона, а потім заспокоювалась і замовкала, притулившись до нього. Він же лежав, як завжди, відсторонений від усього, але певною мірою гордий.

Майкліс залишався в них цього разу лише три дні і до кінця поводився з Кліффордом точнісінько, як першого вечора, з Конні також. Ніщо не здатне було вивести цього унікума з рівноваги.

Він писав Конні листи, сповнені все тіеі ж жалібноі меланхолііі, а іноді – дотепні й пройняті спокійною, чистою ласкою. Здавалося, він відчував до неі безнадійну ніжність, але разом з тим був звично віддалений. Безнадія ховалася в самій його серцевині, бо він не хотів ні на що надіятись. Він ненавидів надію. «Une immense esperance a traverse la terre»[18 - «Une immense esperance a traverse la terre» (фр.) – «Велика надія пройшла по землі», цитата з поетичного твору Альфреда де Мюссе (1810–1857), французького поета-романтика.], – прочитав він десь – і прокоментував ці слова: «і втопивши у своему клятому колодязі все, що мало хоч якусь цінність».

Конні ніколи по-справжньому не розуміла, але по-своему кохала його. Проте вона весь час відчувала на собі відбиток його безнадіі. А він, ні на що не сподіваючись, хіба міг когось любити взагалі?

Так продовжувалося деякий час, вони листувалися й часом бачились у Лондоні. Конні все ще прагнула тілесноі, сексуальноі втіхи, якоі досягала з ним завдяки власній активності, після того як його стрімкий оргазм минав. І він все ще хотів ій це давати. Того було цілком досить для іхнього зв’язку.

І досить, щоб дати їй хистку віру в себе, сліпу й трохи самовпевнену. Це була майже підсвідома довіра до самоі себе, що супроводжувалася дивним пожвавленням.

В Рагбі вона була страшенно жвавою й веселою. І використовувала свое нещодавно отримане задоволення для того, щоб надихати Кліффорда, бо він у цей час написав свій найкращий твір і був майже щасливий у власному засліпленні. Він збирав урожай чуттевоі насолоди, отриманоі нею від Майклісовоі пасивноі мужності. Але, звичайно, він ніколи не дізнався б про це, а дізнавшись – навряд чи став би дякувати.

Та коли ці дні радісноі бадьорості й натхнення залишились позаду, скінчились назавжди, а вона стала пригніченою й дратівливою, – як тужив за ними Кліффорд! Напевне, якби він про все дізнався, то навіть побажав би, щоб Конні та Майкліс знов були разом.

Розділ четвертий

Конні передбачала, що іі роман з Міком – як його називали – е безнадійним. Однак інші чоловіки, здавалося, нічого для неі не важили. Вона була прив’язана до Кліффорда. Він вимагав од неі значноі частки іі життя, і вона віддала йому цю частку. Але й вона хотіла, щоб чоловік віддавав ій щось, – а Кліффорд не зробив цього, просто тому, що не міг.

Були ще оті судомні Майклісові поривання. Але передчуття говорило ій, що це скоро скінчиться. Мік нічого не міг втримати. Це було умовою самого його існування: він розривав будь-який зв’язок і ставав знову вільним, самотнім, цілком самотнім бездомним собакою. І саме в цьому полягала основна потреба його життя, навіть якщо він казав, як завжди: «вона мене покинула!»

Світ начебто сповнений можливостей, але у власному досвіді кожного з нас іх набір виявляється злиденним. Так, у морі плавае безліч гарноі риби: цілком можливо, в неосяжній морській глибині е і макрель, і оселедці, та якщо ти сам – не макрель і не оселедець, то годі тобі й сподіватися на гарну здобич.

Кліффорд нарешті домігся слави – і навіть грошей. Люди приіжджали до нього, аби тільки його побачити. Конні майже увесь час приймала гостей. І це була якщо не макрель, то принаймні оселедці, – лише зрідка траплялися сом або вугор.

Було кілька постійних гостей – чоловіки, що навчалися разом з Кліффордом у Кембриджі. Одним із них був Томмі Дьюкс, що залишився в арміі і став бригадним генералом. «Армія залишае мені час для роздумів і рятуе від сутичок із життям», – казав він.

Був іще Чарлз Мей, ірландець, що писав наукові твори про зірки. І був Хемонд, інший письменник. Всі приблизно однолітки Кліффорда – молоді

інтелектуали сьогодення. Вони вірили у духовне життя. Все, що ти робиш, окрім цього, е твоею особистою справою і важить не так багато. Нікому ж не спаде на думку розпитувати іншу людину, о котрій годині та йде до вбиральні. Це нікого не хвилює, окрім тебе самого. І так само, коли йдеться про інші прояви буденного життя… як ти робиш гроші, любиш ти свою жінку чи маеш «любовні пригоди». Все це стосуеться лише самого тебе – і, так само як відвідування вбиральні, нікого більш не цікавить.

– Сексуальна проблема, – казав Хемонд, високий, худий молодик, що мав жінку та двох дітей, але був значно прихильніший до своеі друкарки, – полягае в тому, що в ній нема ніякоі проблеми. Коротко кажучи, й самоі проблеми немае. Ми не супроводжуемо чоловіка до клозету, то чого ж ми маемо його проводжати до ліжка, де він спить з жінкою? А проблема тільки в цьому. Якщо ми не звертатимемо уваги на цю другу річ так само, як і на першу, проблема зникне. Все це взагалі безглуздо і безмозко. Проблема тільки в недоречній цікавості.

– Спокійніше, Хемонде! Якщо ти побачиш, що хтось займаеться коханням із Джуліею, ти ж розлютишся; а якщо він продовжуватиме, зовсім дійдеш до точки…

Джулія була дружиною Хемонда.

– Ну ясна річ! Так само, якщо хтось обпаскудить куток моеі вітальні. Є ж належне місце для таких речей.

– Ти маеш на увазі, що не будеш проти, якщо він займатиметься Джуліею в якомусь затишному алькові?

Чарлі Мей говорив з легкою іронією, – він спробував трохи загравати до Джулііі, а Хемонд обірвав його дуже грубо.

– Звичайно, я буду проти. Секс – це наша з Джуліею особиста справа. І звісно, я буду проти, якщо поміж нас влізе хтось інший.

– Справа в тому, – мовив худорлявий і веснянкуватий Томмі Дьюкс, що значно більше був схожий на ірландця, ніж блідий і досить гладкий Мей, – справа в тому, Хемонде, що в тебе дуже сильний інстинкт власника, а також дуже сильна воля до самоствердження, і ти прагнеш успіху. Оскільки я служив у арміі, я ніби збочив з дороги, якою йде світ, і зі сторони я добре бачу оце надзвичайно сильне бажання самоствердитись і досягти успіху, властиве чоловікам. Воно якось ненормально розвинулося. Вся наша особистість йому підкоряеться. І, звичайно, чоловіки на зразок тебе крокують впевненіше, маючи за спиною жінку. Ось тому ти й ревнуеш. І ось чому секс для тебе – це жива динамомашина між тобою і Джуліею, що приносить успіх. Якщо ж ти раптом станеш невдахою, то почнеш фліртувати, як Чарлі, якому вічно не таланить. Як правило, подружжя, таке як ви з Джуліею, мае на собі етикетки – як дорожня валіза. На етикетці Джулііі написано: «Місіс Арнольд Б. Хемонд» – просто як на чиемусь багажі, що відправляють залізницею. А на тебе наліплено іншого ярлика – «Арнольд Б. Хемонд, вручити особисто місіс Арнольд Б. Хемонд». О так, ви маете рацію! Духовне життя потребуе затишного будинку і пристойноі іжі. Ви цілком праві, воно навіть потребуе розмноження. Але все це чіпляеться за інстинктивне бажання успіху. Це – вісь, довкола якоі обертаються всі інші речі.

Хемонд виглядав трохи зачепленим за живе. Він пишався своїм гострим розумом і тим, що не є рабом свого часу. Але не в останню чергу він бажав і успіху.

– Це правда, без грошей не проживеш, – сказав Мей. – Щоб жити, треба мати їх у певній кількості… Навіть для того, щоб мати змогу вільно мислити, потрібна деяка сума грошей, – інакше власний шлунок стане тобі на заваді. Але мені здається, треба облишити всі оті сексуальні наклейки. Ми вільні розмовляти, з ким заманеться; чому ж ми не можемо вільно займатись коханням з будь-якою жінкою, що нас вабить?

– В тобі говорить розпусний кельт, – мовив Кліффорд.

– Розпусний! То й що з того? Я не думаю, що заподію жінці більше шкоди, переспавши з нею, аніж коли з нею потанцюю… або побалакаю про погоду. Ми просто обміняємося відчуттями, а не словами, – то чом би й ні?

– Бути невибагливими, мов кролі? – спитав Хемонд.

– А хоч би й так! Чим тобі не догодили кролі? Хіба вони гірші за невротичне, бунтівне людство, сповнене нервовоі ненависті?

– Але ми все-таки не кролі, – сказав Хемонд.

– Авжеж! У мене є розум, я можу зробити деякі розрахунки для вирішення питань астрономіі, що хвилюють мене не менш, ніж питання життя та смерті. Іноді мені дошкуляє кишковий розлад. Іноді мучить голод. І так само – сексуальний голод. Що ж з того?

– Я думаю, розлад від сексуального переідання дошкулятиме тобі набагато серйозніше, – насмішкувато мовив Хемонд.

– Дзуськи! Я не переідаю – і так само не кохаюся з жінками надміру. Кожен сам вирішує, скільки йому їсти. А ти хочеш змусити мене постувати.

– Не зовсім. Ти ж можеш одружитися.

– Звідки ти знаеш, що можу? Це не узгоджуеться з моіми розумовими процесами. Одруження може… навіть повинне… ім зашкодити. Ні, я не збираюся ступати на цю стежку. Але що ж мені – скніти у келіі, як тому ченцеві? Все це маячня, хлопче. Я повинен жити й займатись своіми розрахунками. Іноді мені потрібні жінки. І я відмовляюсь городити з цього казна-що, а також не потребую чиіхось моралізувань або застережень. Я б стидався бачити біля себе жінку з наліпленою етикеткою, на якій позначене мое ім’я, немов назва залізничноі станціі – на пакунку з одежею.

Ці двое чоловіків так і не пробачили один одному залицянь до Джуліі.

– Є така смішна ідея, Чарлі, – сказав Дьюкс, – що секс – просто інша форма розмови, в якій ти робиш слова, замість того щоб іх вимовляти. Гадаю, це цілком правдиво. Думаю, ми можемо обмінюватися з жінками роздумами, почуттями та емоціями так само, як роздумами про погоду і таке інше. Секс мае стати свого роду нормальним фізіологічним спілкуванням між чоловіком і

жінкою. Ти не можеш говорити з жінкою, якщо ваші думки не співпадають; або ж теревенитимеш без жодного інтересу. І так само, якщо ти не маеш симпатіі до жінки або спільних з нею почуттів, ти з нею не спатимеш. Але якщо це е…

– Якщо ти маеш подібні почуття або симпатію до жінки, ти просто повинен із нею спати, – сказав Мей. – Це единий правильний вихід – лягти з нею в ліжко. Так само, якщо тебе цікавить розмова з кимось, единий вихід – це з ним поговорити. Ти ж не прикусиш собі язика з сором'язливості, а просто казатимеш те, що хочеш сказати. Отак і з усім іншим.

– Ні, – сказав Хемонд. – Це неправильно. Наприклад, ти, Мею, розтринькуеш на жінок половину своіх сил. Ти ніколи насправді не робитимеш того, що хочеш, незважаючи на свій прекрасний розум. Надто багато сил не туди витрачаеться.

– Можливо… Але дуже мало чого витрачаеться в тебе, Хемонде, хлопчику мій, – одружений ти чи ні. Ти можеш зберігати цнотливим і незайманим твій мозок, але він стане до біса сухим. Твій безгрішний розум висохне, мов смичок – вірніше, те, що від нього лишиться. Ти його просто вибалакаеш.

Томмі Дьюкс розсміявся.

– Та годі вже, ви, двое мудрагелів! – сказав він. – Погляньте на мене… Я не займаюся високими матеріями та чисто розумовою працею, так, іноді писну десь кілька думок. Але я неодружений і не ганяюся за жінками. Думаю, Чарлі правий: якщо йому хочеться за ними швендяти, він може робити це не надто часто, але я не застерігаю його проти швендяння як такого. А щодо Хемонда, то він мае власницький інстинкт, і тому для нього відкрита як широка дорога, так і вузька хвіртка. Ось побачите, він стане світилом англійськоі літератури ще до того, як помре. Невмирущий класик, з голови до п'ят. Нарешті, я сам. Я – ніщо. Просто базікало. А ти що скажеш, Кліффорде? Ти згоден, що секс – це динамомашина, яка допомагае чоловікам досягти успіху в цьому світі?

Кліффорд того разу був небалакучим. Він ніколи не брав слова, для цього його ідеям вочевидь бракувало життя. Він був занадто сором'язливим і вразливим. Зараз він зашарівся і трохи знітивсь.

– Ну, – сказав він, – оскільки я сам hors de combat[19 - Поза грою (фр.).], то не можу чітко висловитися з цього питання.

– Це не зовсім так, – сказав Дьюкс. – Твоя верхня частина, безумовно, не hors de combat. Твій розум живе повним життям. То дай нам почути твоі думки.

– Ну, – промимрив Кліффорд, – навіть якщо так, не думаю, що цих думок в мене так уже й багато… Я думаю, треба одружуватись – і по всьому. Бо для чоловіка й жінки, які дорогі одне одному, це – велика річ.

– Що значить – велика річ? – спитав Томмі.

– О… в першу чергу це – близькість, – промовив Кліффорд, соромлячись, наче жінка.

– Ну, ми з Чарлі вважаемо, що секс – це різновид спілкування… Як розмова. Хай якась жінка почне розмовляти зі мною на сексуальні теми, – мені одразу ж здасться природним піти з нею в ліжко для завершення розмови… На все свій час. Жаль, жодна жінка не починає зі мною про це розмови, тому я лягаю спати сам, і не так вже воно й погано… принаймні сподіваюся, що це так, – бо звідки мені знати? В усякому разі, я не переймаюся астрономічними розрахунками і не пишу невмирущих творінь. Я просто такий собі чолов'яга, що простирчав у армії все своє життя…

Запала тиша. Четверо чоловіків курили. І Конні також сиділа там, і робила черговий стібок у своєму вишиванні… Так, вона сиділа там! Вона повинна була мовчати, ні пари з вуст. Вона мала бути тихою, як мишка, і не втручатися в страшенно серйозні теревені високомудрих мужів. Але вона мала бути тут. їм не так гарно велося без неї; іхні думки не текли з такою невимушеною вільністю. Кліффорд ставав запальним і нервовим, в нього мерзли ноги, і йому було не до розмови. Томмі Дьюкс вправлявся краще, проте і його трохи надихала іі присутність. Хемонд ій не подобався: він був такий закоханий у власний розум. А Чарлі Мей, хоча й приваблював іі чимось, здавався дещо грубим і неохайним, незважаючи на свої зірки.

Скільки вечорів Конні сиділа отак, слухаючи балачки чоловіків! Цих чотирьох, або ще одного, або двох інших. Те, що вони рідко доходили згоди, іі не турбувало. ій подобалося слухати іхні розмови, особливо якщо серед них був Томмі. Це було так смішно. Чоловіки, замість того щоб тебе цілувати і пестити твое тіло, розкривають перед тобою свій розум. От сміхота! Але який же він холодний, цей розум!

І все ж таки вони трохи іі дратували. Вона більше поважала Майкліса, при згадці про якого іх сповнювала така лють до цього вискочки, до цього забороди, до цього неотесаного хама. Заброда й хам чи ні, він, однак, жив на свій власний розсуд. Він просто не пішов за ними у словесні хащі, на парад досконалих розумів.

Конні подобалося духовне життя – воно іі хвилювало, але вона подумала, що все це заходить надто далеко. ій подобалося бути тут, у тютюновому диму цих славних вечірок давніх друзів, як вона іх для себе називала. Вона тішилася, навіть пишалася тим, що вони не можуть розмовляти без іі мовчазної присутності. Вона шанувала мислення… а ці чоловіки, врешті-решт, намагалися мислити чесно. Та певною мірою все це нагадувало кота, що не може стрибати. Всі вони про щось говорили, а яке значення це мало для іі життя, ій важко було сказати. Навіть Мік не міг ій того пояснити.

Але Мік взагалі не намагався нічого робити, він просто хотів плисти за течією власного життя і, де вдасться, перетинати шлях іншим людям – так само як вони це робили щодо нього. Він був справді поза суспільством, і саме це настроювало проти нього Кліффорда й «давніх друзів». Кліффорд і «давні друзі» не протиставляли себе суспільству; вони хотіли рятувати людство або принаймні повчати його.

Під час однієї з піднесених розмов недільного вечора бесіда знову торкнулася любовної теми.

– Благословенний будь зв'язок, що поріднив серця в чомусь там…[20 - Благословенний будь зв'язок, що поріднив серця… – перефразовані перші

рядки гімну Джона Фосетта (1740–1817).] – сказав Томмі Дьюкс. – Хотів би я знати, що це за зв'язок… Зв'язок, що поєднує нас із вами, – це наші розумові сутички. І незважаючи на це, ми все ж таки справді пов'язані одне з одним. Ми розбігаємося в різні боки і говоримо дошкульні речі одне про одного, як і всі кляті інтелектуали в цьому світі. Як і всі кляті людці в цьому світі, якщо хочете, – адже всі так роблять. Ми розбігаємося в різні боки й прикриваємо свої лихі думки одне про одного солоденькими лестощами. Цікаво, що духовне життя квітне наче тільки тоді, коли сягає корінням у злість, невимовну і незбагненну злість. Так було завжди! Погляньте на Сократа, Платона і усе це кодло. Скільки у них неприхованої злості, скільки радощів, коли доведеться розірвати когось на шматки… Протагора[21 - Протагор (бл. 490 – бл. 420 до н. е.) – давньогрецький філософ, провідний софіст.] чи кого там іще! А Алківіад[22 - Алківіад (бл. 450–404 до н. е.) – афінський стратег.] і всі оті його учні – малі цуцики, що ладні гризтись без упину! Зізнаюся, що все це схиляє мене надати перевагу Будді, який спокійно сидить собі під священним деревом, або Ісусові, що розповідає учням маленькі недільні притчі, мирно, без усяких розумових вибухів. Ні, щось справді негаразд із нашим духовним життям, у самій його основі. Воно корініться у злості й заздрощах. А дерево пізнається з його плодів.

– Я не думаю, що всі ми такі злі, – заперечив Кліффорд.

– Любий Кліффорде, поміркуй про те, як ми розмовляємо один з одним, – усі ми. Я сам набагато гірший за будь-кого. Я віддаю перевагу невимушеній злості над солоденькими лестощами, бо вони отруйні; і коли я починаю говорити, що за гарний хлопець цей Кліффорд і так далі, – бідолашному Кліффордові можна тільки поспівчувати. Заради Бога, кажіть про мене капосні речі, – тоді я знатиму, що чогось вартий. Не вдавайтесь до солоденьких лестощів, а то мені кінець.

– О, та я справді гадаю, що ми гарно ставимось одне до одного, – сказав Хемонд.

– Я ж кажу тобі, ми повинні… ми говоримо дошкульні слова один одному та один про одного поза очі! І в цьому я гірший за всіх.

– А я вважаю, що ти плутаєш духовне життя з критичною діяльністю. Я згодний, Сократ дав критичній діяльності гарний початок, але він досяг навіть більшого, – повчально мовив Чарлз Мей. «Давні друзі» завжди ховали під удаваною скромністю отаке пишномовство. Все це було ніби виголошеним ex cathedra[23 - З кафедри (лат.).], хоч і претендувало на невимушеність.

Дьюкс відмовився обговорювати Сократа.

– Це правда, критицизм і знання – не одне й те саме, – сказав Хемонд.

– Звісно, ні, – підтакнув Беррі, смуглявий, сором'язливий хлопець, що заїхав побачитись із Дьюксом і залишився на ніч.

Всі подивилися на нього так, ніби раптом заговорила віслиця[24 - …ніби раптом заговорила віслиця… – У біблейській міфології віслиця провидця Валаама раптом заговорила до свого господаря. Вираз використовується в іронічному сенсі стосовно людини, що несподівано заговорила.].

– Я не казав про знання… Я казав про духовне життя, – засміявся Дьюкс. – Справжне знання виходить з усієї нашої особини – із шлунка або з пеніса – тією ж мірою, що з мозку й розуму. Розум може тільки аналізувати й раціоналізувати. Поставте розум і глузд заправляти над усім іншим, і все, що вони можуть вдіяти, – це критикувати й змертвлювати усе. Більше вони ні на що не здатні. Це дуже важливо. Господи, цей світ потребує критики щодня… він докритикується до смерті. Тому давайте жити розумним життям і уславлювати свою злість, і здирати завісу з отих давніх, струхлявілих баечок. Але завважте: поки ми просто живемо, ми якось органічно поєднуємося з усім навколишнім життям. А почавши духовне життя, ми зриваємо яблуко. Ми розриваємо зв'язок між яблуком та деревом, органічний зв'язок. І якщо в нас нема нічого, окрім духовного життя, тоді ти сам – зірване яблуко… ти впав з дерева. І тоді з'являється логічна потреба бути злим, оскільки природна потреба зірваного яблука – це гниття.

Кліффорд округлив очі: все це здавалося йому маячнею. Конні тихенько всміхнулась сама до себе.

– Ну тоді ми всі – зірвані яблука, – мовив Хемонд досить в'ідливо й розлючено.

– То давайте зробимо з себе сидр, – сказав Чарлі.

– А якої ви думки про більшовизм? – докинув смуглявий Беррі, так, ніби все до цього велося.

– Браво! – рикнув Чарлз. – Якої ви думки про більшовизм?

– Вперед! Рознеси більшовизм на друзки, – заохотив Дьюкс.

– Боюся, більшовизм – це надто велике питання, – серйозно сказав Хемонд, похитавши головою.

– Більшовизм, я гадаю, – сказав Чарлз, – це просто найвищий ступінь ненависті до того, що вони звуть буржуазністю. А що таке буржуазність, досі не визначено. Крім усього іншого, це капіталізм. Почуття й емоції також є, безперечно, буржуазними, тому доводиться створювати людину, яка буде їх позбавлена.

Тоді індивід, кожна окрема особистість – це також буржуазне, отже, воно має бути задавлене. Ти повинен розчинитися в чомусь більшому, радянсько-соціалістичному. Навіть організм є також буржуазним; ідеал повинен бути механічним. Тому залишається лише певна одиниця, неорганічна, складена з багатьох інших, але однаково важливих частин – машина. Кожна людина – частка цієї машини, а її рушійна сила – це ненависть… ненависть до буржуазії. Оце і є для мене більшовизм.

– Абсолютна правда! – сказав Томмі. – Але він також здається мені досконалим зображенням індустріальної ідеї. Стисло кажучи, це ідеал власника фабрики за винятком того, що він заперечує ненависть як рушійну силу. Але ненависть є тією ж самою, ненависть до життя як такого. Гляньте лишень на оцей Мідленд, хіба він не жалюгідний?.. Але це також частина духовного життя, вірніше, його логічний розвиток.

– Я не думаю, що більшовизм е логічним, він відмовляється від основної частини своїх передбачень, – сказав Хемонд.

– Любий мій, він припускае тільки матеріальні передбачення, а так робить лише голий розум… винятково.

– Принаймні, більшовизм міцно стоіть на ногах, – сказав Дьюкс.

– На ногах? Та він взагалі ні на чому не стоіть! Так. Більшовики невдовзі матимуть найкращу армію в світі, з найкращим озброенням. Але ця річ довго не протримаеться… бо вона базуеться на ненависті. Повинна бути реакція… – заперечив Хемонд.

– Ну, ми чекали протягом років, почекаемо ще. Ненависть зростае, як усе інше. Це невід'емний наслідок впровадження ідей у життя або пригнічення глибинних людських інстинктів; ми задавлюемо своі найглибші почуття, приводячи іх у відповідність з ідеями. Ми керуемо собою за якоюсь формулою, наче механізмом. Логічний розум хоче задавати тон, а цей тон переростае в голу ненависть. Ми всі більшовики, тільки приховані. А росіяни – більшовики без лицемірства.

– Але існуе стільки інших шляхів, – сказав Хемонд, – окрім радянського. Більшовики не е по-справжньому розумними.

– Звичайно, ні! Але іноді е розумним вдавати із себе недоумка, – якщо хочеш чогось досягти. Щодо мене, то я вважаю більшовизм недоумкуватим; але таким самим я вважаю наше суспільне життя на Заході. Так само мені здаеться недоумкуватим наше славетне духовне життя. Ми всі холодні, немов кретини, позбавлені емоцій, як ідіоти. Всі ми – більшовики, тільки дали цьому іншу назву. Ми вважаемо, що ми боги… або нарівні з богами! А це – те саме, що більшовизм. Треба бути людяним, мати серце і пеніс – для того, щоб уникнути перетворення на Бога або на більшовика… оскільки це одне й те саме: обидва вони надто гарні, щоб бути правдою.

В осудливій мовчанці пролунав збентежений голос Беррі:

– Але ж ти віриш у кохання, Томмі, хіба не так?

– Ах ти гарнюній хлопчику! – сказав Томмі. – Ні, янголятко ти мое, в дев'яти випадках із десяти – ні! Кохання – це ще одна з недоумкуватих забавок сьогодення. Хлопці, вихляючи стегнами, трахають малих худозадих шльондрочок, немов гвіздки забивають. Ти це називаеш коханням? Або спільну власність, засіб для досягнення успіху під назвою: «мій чоловік, моя жінка?» Ні, мій хлопчику, я не вірю у все це!

– Але ж у щось ти віриш?

– Я? О, розумом я вірю в добре серце, у жвавий пеніс, природну інтелігентність і мужність сказати «лайно» в присутності леді.

– Ну, все це ти маеш, – сказав Беррі.

Томмі Дьюкс заревів від сміху.

– Ти справжне янголятко! Якби лишень я це мав! Ні, мое серце задубіло, немов картоплина, пеніс падає і не може підняти голівку, і я б скоріше згодився його геть відтяти, аніж сказати «лайно» в присутності моеі матері чи тітки… Повір, вони – справжні леді. І я не справжній інтелігент, я просто кохаюся на «духовному житті». Бути інтелігентом – це прекрасно: тоді ти живеш всіма згаданими частинами… Член зводить свою голівку і каже: «Ну як ся маеш?» кожній по-справжньому інтелігентній пані… Ренуар сказав, що він малює своі картини членом… Так воно і е – картини чудові! Я б теж хотів робити щось подібне. О Боже! Ми здатні лише розмовляти! Ще одна пекельна мука… І все це почав Сократ.

– У світі е гарні жінки, – сказала Конні, піднявши голову і нарешті заговоривши до них.

Чоловіків це обурило… Вона мала б нічого не чути. Вони ледь не зненавиділи іі, збагнувши, що вона весь час так пильно прислухалася до іхньоі бесіди.

«О Боже! Якщо вони не ласкаві до мене, яке мені діло, чи хороші вони?»[25 - Якщо вони не ласкаві до мене, яке мені діло, чи хороші вони? – рядки з поезіі «Рішення коханця» Джорджа Візера (1588–1667).]

– Ні, це марна справа! Я просто не здатний вібрувати в унісон з жінкою. Немае жодноі жінки, яку б я справді бажав, опинившись із нею віч-на-віч, і я не можу силувати себе до цього… О Боже мій, ні! Я лишатимусь тим, ким я е, і вестиму духовне життя. Це едина чесна річ, яку я можу зробити. Я можу бути цілком щасливим, розмовляючи з жінкою, але це чисте, безнадійно безгрішне щастя. Безнадійно безгрішне! Що ти скажеш, Хільдебранде[26 - Хільдебранд – Папа Григорій VII (1021–1085), був ченцем, мирське ім’я Хільдебранд. Він підтримував закон целібату для священиків.], курчатко мое?

– Це набагато простіше – залишатись безгрішним, – сказав Беррі.

– Так, життя взагалі занадто просте!

Розділ п’ятий

Морозного ранку, при світлі кволого лютневого сонця, Кліффорд і Конні подалися через парк на прогулянку до лісу. Кліффорд дирчав у своему кріслі з мотором, а Конні йшла поруч.

Задушливе повітря, як завжди, тхнуло сіркою – але вони обое звикли до цього. Лінія обрію ховалася в мерехтливому мареві морозноі пари, а нагорі лежало мале блакитне небо; тому вони відчували себе ніби ув’язненими всередині огорожі. Життя – це завжди сон або мана в ув’язненні.

Вівця пирхнула у шорсткій, висохлій траві парку, пасма якоі на галявинах були вкриті блакитнуватою памороззю. Крізь парк бігла стежка до лісовоі брами – гарна рожева стрічка. Кліффорд нещодавно наказав вкрити іі дрібною

жорствою з шахтового кар’еру. Коли підземні породи й шлаки згоряли, виділяючи сірку, вони ставали яскраво-рожевими: кольору креветок в сухі дні й темнішими, кольору крабів – у дощові. Зараз це був блідий креветковий колір з біло-блакитним морозним відтінком. Вона завжди подобалася Конні, ця стежка з дрібних рожевих камінців.

Кліффорд помалу почав з’їжджати вниз пагорбовим схилом, а Конні притримувала крісло рукою. Попереду лежав ліс: спочатку – зарості густої ліщини, а далі темно-червоний присмерк діброви. З узлісся вишурхували й гасали туди-сюди кролики. Зграя круків раптом знялася вгору і, мов чорна жалобна процесія, потяглася через маленький клаптик неба.

Конні розчинила лісову браму, і Кліффорд поволі проїхав на широку дорогу, що бігла вгору поміж голого пруття ліщини. Цей ліс був рештком тієї величезної діброви, де полював Робін Гуд[27 - Цей ліс був рештком тієї величезної діброви, де полював Робін Гуд… – Тут і далі алюзії до середньовічних легенд про благородного розбійника Робіна Гуда, що обкрадав багатих у хащах Шервудського лісу і віддавав гроші бідним.], а дорога являла собою давній, дуже давній битий шлях, що колись перетинав усю країну. Але зараз, звичайно, це була просто дорога через приватний ліс. Дорога з Менсфілду звертала убік, на північ.

У лісі все наче завмерло, опале листя на землі вкрилося памороззю. Пронизливо лементувала сойка, злетіла зграйка дрібних пташок. Але тут не було дичини, фазани тут не водилися відтоді, як їх постріляли під час війни. Ліс залишався без нагляду, поки Кліффорд не взяв лісника.

Кліффорд любив ліс, любив старі дуби. Він відчував, що володіє ними, як спадщиною від багатьох поколінь предків. Хотів захистити їх. Хотів, щоб це місце лишалося недоторканим, відрізаним від усього світу.

Крісло неквапно чмихкало вгору по пагорбу, хитаючись і підстрибуючи на мерзлих земляних грудках. І раптом зліва відкрилася просіка, на якій не було нічого, окрім заростей сухої папороті. Довгі й тонкі молоді деревця стирчали то тут, то там, велетенські викорчувані пеньки безживно випинали догори свій тупий гладкий верх або зажерливо розчепірене коріння. Та ще виднілися чорні плями там, де лісоруби спалювали хмиз і сміття.

Це було одне з тих місць, які сер Джефрі вирубав під час війни для будівництва траншейних укріплень. Весь пагорб, що полого здіймався справа від дороги, був спустошеним і давно занедбаним. На вершині пагорба, де колись височіли дуби, тепер була пустка; звідти над верхів’ям дерев можна було побачити залізницю, якою перевозили вугілля, і нові промислові будівлі у Стакс-Гейті.

Конні стояла й дивилася у цю прогалину посеред затихлого мовчазного лісу, що вела у живий світ. Але вона не сказала цього Кліффордові.

Це оголене місце завжди незбагненно дратувало Кліффорда. Він пройшов крізь війну і знав, якою вона е насправді. Але він ніколи так не лютував, як тоді, коли побачив цей голий пагорб. Він засадив його знову. Але зненавидів за це сера Джефрі.

Поки крісло неспішно повзло вгору, Кліффорд сидів із напруженим обличчям. Дістався вершини пагорба, він зупинився; він не хотів ризикувати, спускаючись униз довгим і дуже вибоістим схилом. Він сидів, дивлячись на зеленкувату в'юнку стрічку дороги, що спускалася вниз, торуючи собі шлях поміж папороті й дубів. Вона звивалася біля підніжжя пагорба і далі зникала; але її вигин був таким чарівно легким, що викликав в уяві гарцюючих на конях лицарів і дам в амазонках.

– Я вважаю, що це і е істинне серце Англії, – сказав Кліффорд, сидячи в кріслі під променями тьмяного лютневого сонця.

– Ти так гадаеш? – обізвалася вона, вмощуючись у своїй блакитній в'язаній сукні на пеньку біля стежки.

– Так! Це стара Англія, самісіньке її серце; і я намагатимуся вберегти його від усіляких втручань.

– О так! – погодилась Конні. Але, вимовивши ці слова, вона почула гудок на шахті Стакс-Гейт, що лунав об одинадцятій. Кліффорд вже надто звик до нього, щоб його почути.

– Я хочу, щоб цей ліс залишався так само гарним… і недоторканим. Я нікому не дозволю сюди вдертися, – сказав Кліффорд.

У його словах пролунав певний пафос. Але ліс справді все ще зберігав таемницю дикої старої Англії, хоча вирубки сера Джефрі й завдали йому страшного удару. Якими незворушними були дерева, що простирали до неба свої звивисті віти: іхні сірі непохитні стовбури здіймалися вгору з буроі папороті! Як весело пурхали навколо них пташки! А колись тут були олені й лучники, і ченці неквапно проіжджали тут на своіх віслюках. Це місце пам'ятало іх… все ще пам'ятало.

Кліффорд сидів під блідим сонцем, що світило на його гладке світле волосся; його рум'яне повне обличчя було непроникним.

– Я шкодую, що в мене нема сина… коли приходжу сюди, шкодую більше, ніж будь-коли, – мовив він.

– Але цей ліс старший за твою родину, – обережно відповіла Конні.

– Так! – сказав Кліффорд. – Але ж ми зберегли його. Без нас його було б знищено… його б звели нанівець, як усі інші ліси. Ми ж мусимо пильнувати частку старої Англії.

– Мусимо? – перепитала Конні. – Якщо іі треба пильнувати, то від нової Англії… Це сумно, про мене.

– Якщо частку старої Англії не буде збережено, то не стане Англії як такої, – сказав Кліффорд. – І ми, ті, хто володіе такою власністю й відчувае відповідальність за неі, повинні іі зберегти.

Запала сумна тиша.

– Так… на якусь хвилю, – озвалася Конні.

– На хвилю! Це все, що ми можемо вдіяти. Ми здатні тільки зробити свій внесок. Я відчуваю, що кожен із членів моеі родини зробив його. Можна чинити всупереч правилам, але традиціі треба підтримувати.

Знову запала мовчанка.

– Які традиціі? – спитала Конні.

– Традиціі Англіі!

– Так, – спроквола промовила вона.

– Тому потрібно мати сина; коли ти один, ти – лише ланка у ланцюгу, – сказав він.

Конні не вабили ланцюги, але вона не відказала нічого. Вона подумала про дивну абстрактність його мріі – мати сина.

– Мені шкода, що нам не можна мати сина, – сказала вона.

Він твердо подивився на неі своіми блідо-блакитними очима.

– Це була б загалом гарна річ, якби ти народила дитину від іншого чоловіка, – сказав він. – Якщо ми іі виростимо в Рагбі, вона належатиме нам і цій землі. Я не дуже вірю в батьківство. Якщо ми поставимо на ноги дитину, вона буде нашою власною, і вона продовжить рід. Тобі не здається, що варто поміркувати над цим?

Конні нарешті подивилася на нього. Дитина, іі дитина була для нього просто «вона». «Вона»… «вона»… «вона»!..

– А як же з тим іншим чоловіком? – спитала вона.

– А хіба це так важливо? Хіба ці речі справді так глибоко нас зачіпають? Ти мала коханця в Німеччині… і що далі? Та нічого. Мені здається, ці акти та короткі зв’язки важать дуже небагато. Вони минають, і де вони потім? Де торішній сніг?.. Тільки те, що тривае протягом життя, чогось варте. Мое власне життя е значущим для мене у своему існуванні й розвиткові. А що значить якась випадковість? А особливо випадкові сексуальні зв’язки? Якщо люди не роздмухують це до сміховинних розмірів, вони минають, немов парування у птахів. І так і повинно бути. Яке це мае значення? Важливою е лише та едність, що тривае все життя. Це значить – жити поруч з людиною день у день, а не переспати раз або двічі. Ми з тобою – подружжя, і байдуже, що б не сталося з нами, – ми звикли один до одного. А звичка, на мій погляд, е змістовнішою за будь-який випадковий сексуальний досвід. Поступова, неспішна, тривка звичка… ось завдяки чому ми живемо, а не завдяки якимось випадковим корчам. Потроху, живучи разом, двое людей утворюють своерідний союз, тонко відчувають одне одного. Оце – справжній секрет шлюбу, а не секс, у всякому разі, не проста функція сексу. Ти і я поеднались у шлюбі. Якщо ми стоімо за це, ми повинні сприймати ці сексуальні питання так, як сприймаемо, наприклад, візит до зубного лікаря; оскільки доля поставила нам тут шах і мат.

Конні сиділа й слухала його дещо здивовано – і навіть перелякано. Вона не знала, чи має він рацію. Був Майкліс, якого вона кохала, – так вона казала сама собі. Але її кохання було лише втечею від шлюбу з Кліффордом, від їхньої тривкої, повільної звички до близькості, що формувалася роками страждань і терпіння. Напевне, людській душі потрібні отакі прогулянки назовні, її не можна цього позбавити. Але суть кожної прогулянки в тому, що ти знову повертаєшся додому.

– І тобі все одно, від якого чоловіка я матиму дитину? – спитала вона.

– Чому ж, Конні, я довіряю твоєму природному інстинктові, твоїй гідності й здатності вибирати. Ти просто не дозволиш якомусь негіднику доторкнутись до тебе.

Конні подумала про Майкліса. Він повністю відповідав Кліффордовому уявленню про «негідника».

– Але в жінок і чоловіків можуть бути різні погляди на те, хто є негідником, – заперечила вона.

– Ні, – відповів він. – Ти ж любиш мене. І я не вірю, що ти колись змогла б зацікавитись чоловіком, який є повною моєю протилежністю.

Він замовчав. Вона могла не відповідати йому, бо його логіка була абсолютно хибною.

– І ти б хотів, щоб я тобі розповіла?.. – спитала вона, крадькома поглянувши на нього.

– Ні, мені краще було б не знати… Але ж ти згодна зі мною – чи не так? – що випадкові сексуальні стосунки – це дріб'язок у порівнянні з довгим життям, прожитим разом? Тобі не здається, що треба просто підкорити сексуальний бік справи потребам спільного життя? Або лише просто використовувати його, якщо вже так необхідно? Врешті-решт, хіба ця тимчасова втіха щось значить? Хіба сенс життя полягає не в тому, щоб будувати власну цілісну особистість протягом років? Не в тому, щоб жити цілісним життям? Нема ніякого сенсу в невпорядкованому житті. А якщо відсутність дітей змушує тебе жити невпорядковано, тоді треба мати дитину – звичайно, якщо можеш. Але треба робити все це так, щоб життя було впорядкованим, щоб воно підкорялося гармонії. І ми з тобою можемо досягти цього… чи не так?… Якщо ми пристосуємося до наших потреб і водночас своїм розміреним життям зведемо їх докупи в одне гармонійне ціле. Ти згодна?

Конні була трохи приголомшена його словами. Вона знала, що теоретично він має рацію. Але, уявивши собі довге розмірене життя з Кліффордом, вона завагалася. Невже справді така її доля – назавжди присвятити себе його життю? І більше нічого?

Невже тільки це? Вона має вдовольнитись розміреним спільним життям, плести це прядиво, лише деінде прикрашене випадковою квіткою любовної пригоди. Але звідки їй знати, що вона відчуватиме за рік? Хіба хтось може таке знати? Як можна сказати «так», коли йдеться про довгі роки? Це маленьке «так», що вимовляється на одному подиху! Нащо ж зв'язувати когось цим

летючим словом-метеликом? Адже воно здатне будь-якої миті спурхнути в повітря і зникнути разом з іншими «так» або «ні»… мов зграйка метеликів.

– Я думаю, ти правий, Кліффорде. Мені здається, я згодна з тобою. Хоча життя може повернути все це в інший бік.

– Але поки воно не повернуло в інший бік, ти згодна?

– О так! Я думаю, що згодна… Правда.

Вона дивилася на коричневого спаніеля, що вискочив з бічної стежки і позирав на них, задерши носа, глухо, хрипко гавкаючи. Чоловік з рушницею, що швидкою, безшумною ходою йшов за ним, заступив їм шлях з таким виглядом, ніби збирався на них напасти; та замість цього він зупинився, привітався і повернувся до схилу. Це був усього лише новий лісник, але він налякав Конні своєю несподіваною появою. В його раптовому вторгненні їй вбачалося щось загрозливе.

Це був чоловік у темно-зелених вельветових штанях і гетрах… вдягнений трохи старомодно, з червонуватим обличчям, рудими вусами і холодним поглядом. Він швидко спускався вниз.

– Мелорз! – гукнув Кліффорд.

Чоловік, напівобернувшись, відповів ледь помітним жестом, в якому відчувалася солдатська виправка.

– Ви б не могли розвернути крісло і підштовхнути його? Так мені буде легше, – мовив Кліффорд.

Чоловік одразу ж повісив рушницю на плече і рушив до них все тією ж незвичайно швидкою, плавною ходою – в ній було щось таке, ніби він хотів залишитись невидимим. Він був досить високий, худий і мовчазний. Він навіть не глянув на Конні, дивився тільки на крісло.

– Конні, це новий лісник, Мелорз. Ви ще не розмовляли з її світлістю, Мелорзе?

– Ні, сер!

Чоловік зняв капелюха, показавши густе, майже біляве волосся. Він втупився прямо в очі Конні незворушним, спокійним і байдужим поглядом, так, ніби хотів розгледіти, що вона собою являє. Цим він змусив її дещо засоромитись. Вона знічено кивнула йому, а він, переклавши капелюха в ліву руку, злегка вклонився, як джентльмен, але так і не промовив ні слова. Якусь мить він стояв нерухомо із капелюхом у руці.

– Але ви вже якийсь час працюєте, чи не так? – звернулася до нього Конні.

– Вісім місяців, мадам… Ваша світлість! – він спокійно виправив себе.

– І вам тут подобається?

Вона дивилася йому в очі. Його очі трохи звузилися, іронічно, навіть з легкою зухвалістю.

– Авжеж, так, дякую, ваша світлосте! Я виріс тута… – він знову злегка вклонився, відвернувся від неї й відступив убік, щоб узятись за крісло. Коли він вимовляв останні слова, його голос раптом зазвучав по-тутешньому протяжно, – мабуть, він зробив це, глузуючи, оскільки до того в його вимові не було й тіні місцевого діалекту. Він виглядав майже як джентльмен. У будь-якому разі це був незвичайний чоловік – меткий, спритний, але відчужений і досить самовпевнений.

Кліффорд завів свій маленький мотор, Мелорз обережно розвернув крісло і скерував його у бік схилу, що полого спускався до темних заростей ліщини.

– Це все, сер Кліффорд? – спитав він.

– Ні, ви краще проведіть нас, на той випадок, якщо крісло застрягне. Мотор не досить потужний для підйому.

Мелорз зиркнув довкола, шукаючи свого собаку… Промовистий погляд. Спаніель глянув на нього і приязно ворухнув хвостом. Легка посмішка, глузлива, трохи в’їдлива, але й ласкава водночас, промайнула в чоловічому погляді, потім зникла, і його обличчя знову стало непроникним.

Вони швидко йшли вниз пагорбовим схилом, лісник тримав руку на поруччі крісла, скеровуючи його. Він скидався радше на вільного солдата, а не на слугу. І щось у ньому нагадало Конні про Томмі Дьюкса.

Підійшовши до заростей ліщини, Конні раптом вибігла уперед і відчинила паркову браму. Коли вона стояла, підтримуючи хвіртку, двоє чоловіків мимохідь подивилися на неї: Кліффорд – трохи несхвально, а той чоловік – з холодною цікавістю, знову ніби вирішуючи, чого вона варта. І вона побачила в його блакитних спокійних очах не тільки тінь страждання і самотності, але й несподіване тепло. Чому ж він такий самотній, ніби покинутий?

Кліффорд зупинив крісло, тільки-но вони опинилися за брамою, і чоловік швидко, чемно повернувся, щоб іі зачинити.

– Чого ти побігла відчиняти? – спитав Кліффорд спокійним холодним тоном, показуючи, що він невдоволений. – Мелорз сам міг це зробити.

– Я думала, ви підете прямо вперед, – сказала Конні.

– І залишимо тебе бігти позаду? – спитав Кліффорд.

– О, та я люблю часом побігати!

Мелорз знову взявся за крісло з тим самим незворушним виглядом, але Конні відчула, що він усе помітив. Штовхаючи крісло вгору на пагорб, яким починався парк, він дихав дуже часто, ледь відкривши рота. Він, напевне, був досить кволим. Зовні ніби пашить здоров’ям, але хворобливий і ослаблений. Їі жіночий інстинкт відчув це.

Конні відступила назад, щоб дати кріслу проіхати. День зовсім згас – мале блакитне небо, що висіло впритул над туманним обріем, затяглося хмарами, вічко зачинилося, повіяло холодною вогкістю. Збирався сніг. Усе було сіре, сіре! Світ виглядав геть зношеним.

Крісло зупинилося на початку рожевої стежки. Кліффорд обернувся до Конні:

– Стомилася? – спитав він.

– О ні! – відповіла вона.

Але вона була стомлена. Її мучило неспокійне виснаження, зневіра. Кліффорд не помітив цього: про такі речі він ніколи не здогадувався. А незнайомець про це знав. Для Конні все в цьому світі і в її житті ніби зносилося на мотлох, а її зневіра була старою, мов світ.

Вони підійшли до будинку, обминувши його ззаду, де не було сходів. Кліффордові вдалося переправити себе у низьке домашне крісло на колесах: у нього були дуже сильні, вправні руки. Потім Конні переклала туди ж його мертві ноги.

Лісник, очікуючи, поки його відпустять, уважно спостерігав за всім і не пропускав жодної дрібниці. Він зблід, немов з остраху, дивлячись, як Конні своїми руками пересувала нерухомі чоловікові ноги до іншого крісла, а Кліффорд у цей час повернувся назад. Він виглядав злякано.

– Дякую за допомогу, Мелорзе, – недбало кинув він і спрямував своє крісло в коридор, що вів до помешкань прислуги.

– Більш нічого, сер? – пролунав байдужий голос, наче уві сні.

– Нічого, бувайте здорові!

– На все добре, сер.

– На все добре! Це так гарно з вашого боку, що ви вкотили крісло на отой пагорб. Сподіваюся, це було для вас не дуже важко, – мовила Конні, дивлячись услід лісникові, що виходив у двері.

Він зустрів її погляд з таким виразом, ніби раптово прокинувся. Він наче знав щось про неї.

– О ні, не важко! – швидко відповів він. І знов у його голосі забриніла протяжна тутешня вимова: – На все добре вашій світлості!

– Хто такий твій лісник? – спитала Конні за ланчем.

– Мелорз. Ти його бачила, – відказав Кліффорд.

– Так, але звідки він узявся?

– Та нізвідки! Він – тевершельський хлопець… я думаю, син шахтаря.

– А сам він теж був шахтарем?

– По-моему, ковалем у кар'єрі… старшим над ковалями. Але перед війною він два роки працював лісником… поки його не взяли до війська. Батько завжди був гарної думки про нього, тому, коли він повернувся і знову хотів найнятись ковалем до шахти, я взяв його назад як лісника.

Я справді був дуже радий його взяти… тут взагалі неможливо знайти гарного лісника… і до того ж, потрібна людина, що знає місцевих жителів.

– А він одружений?

– Був. Але його жінка гуляла з… різними хлопцями… востанне – з шахтарем у Стакс-Гейті, зараз вона з ним і живе.

– То він самотній?

– Більш-менш, так. Його мати живе в селищі… і дитина, по-моему, також.

Кліффорд подивився на Конні своїми блідими, трохи випуклими блакитними очима, вираз яких був наче відсутнім і, хоча на перший погляд здавався навіть зосередженим, у глибині нагадував мідлендське повітря – смутний, туманний морок. І цей туман ніби розповзався все далі. Тому, коли він втупив у Конні свій прискіпливий погляд, даючи їй точну, вичерпну відповідь, вона відчула, що весь простір його мозку перетворюється на це туманне ніщо. І це жахало іі. Він здавався їй збайдужілим ледве не до ідіотизму.

І підсвідомо вона збагнула один із великих законів людськоі душі: якщо вразлива душа тяжко поранена, а тіло залишилося живим, душа все одно не видужае разом із тілом. Їі удаване одужання е лише даниною відновленій звичці. Поволі, дуже поволі душевна рана знову дае про себе знати, немов виразка, що лише згодом завдае нестерпного болю й проникае все глибше – аж доки цілком не підкорить собі душу. І коли ми вважаемо, що одужали й забули все, страшні наслідки проявляються якнайгірше.

Так сталося і з Кліффордом. Він вже ніби «одужав», повернувшись до Рагбі, і писав своі твори, і мав упевненість у житті, всупереч усьому, – здавалося, він забув усе й відновив рівновагу. Але тепер, коли помалу-помалу збігали роки, Конні відчула, що виразка жаху й відчаю знов ятриться і розповзаеться углиб. На якийсь час вона ніби загоілася, іі наче вже не існувало. Та поволі вона почала заявляти про себе нападами паралізуючого жаху. Розумово Кліффорд все ще був зосередженим. Але мертвотна виразка від надто сильного шоку поступово заволодівала його вразливим «я».

Й у міру того, як це змертвіння опановувало Кліффорда, Конні також відчувала на собі його владу. Внутрішній жах, порожнеча, байдужість до всього поволі підкоряли собі іі душу. Коли Кліффорд був чимось захоплений, він ще міг блискуче говорити і, як деколи, розпоряджатися майбутнім: як тоді, коли в лісі говорив ій про дитину, про нащадка Рагбі. Але вже наступного дня ці блискучі промови нагадували мертве листя, що здіймаеться під поривом вітру і розсипаеться на порох, – нічого не варте, підвладне слабенькому вітерцеві. Ці слова не були листям справжнього життя, молодим, сповненим сили, живим породженням дерева. Вони були просто купою опалих листків, нікчемних та немічних.

Таке відчуття переслідувало її усюди. Шахтарі у Тевершелі знову говорили про страйк, і Конні здавалося, що це було не проявом їхньої енергії, – ні, це виразка війни, що заспокоїлася на деякий час, знову з'являється на поверхні й спричиняє страшний біль неспокою, заціпеніння, образи. Виразка була глибокою, такою глибокою… виразка брехливої, нелюдської війни. Ще багато років жива кров поколінь буде розсмоктувати цей чорний згусток усередині їхньої душі й тіла. І для цього потрібна нова надія.

Бідолашна Конні! Роки збігали, а її долав страх перед порожнечею власного існування. їхнє з Кліффордом духовне життя поступово перетворювалося для неї на якусь нісенітницю. їхній шлюб, їхнє спільне буття, засноване на звичній близькості, про яку він казав, іноді оберталося на очевидну пустку, на ніщо. Тільки одні слова, так багато слів. Єдиною реальністю була порожнеча, а над нею – словесна омана.

Кліффорд нарешті впіймав богиню успіху. Він був майже знаменитий, і його книги принесли йому тисячі фунтів. Його фотографії маячіли скрізь. В одній із галерей стояло погруддя, а його портрет помістили навіть у двох галереях. Його голос звучав серед наймодніших голосів сьогодення. У своїй страхітливій кульгаючій гонитві за визнанням він надибав-таки звання одного з найвідоміших «молодих інтелектуалів». Звідки тут узявся інтелект, Конні так і не збагнула. Кліффорд був справді розумним, аналізував людей та їхні вчинки з нищівним гумором, але це нагадувало забавки цуценят, що вовтузяться, розшматовуючи подушки на канапі, з тією різницею, що тут було не прудке грайливе коверзування, а стареча в'ідлива гризня. Все було чудне й безглузде. Це відчуття лунало й відлунювало знову й знов у душі Конні: все це – суцільне безглуздя, недоладна вистава з нічого. Вистава! Вистава! Вистава!..

Майкліс вчепився за Кліффорда як за головного персонажа своєї п'єси; він вже намітив сюжет і написав першу дію. Адже Майкліс ще навіть краще за Кліффорда вмів робити виставу з нічого. То було єдиним залишком пристрасті в обох чоловіків: пристрасть до створення вистави (сексуально обидва вони були безживні, навіть мертві). Майкліс тепер гнався уже не за грішми. Кліффорда ж взагалі ніколи надто не приваблювали гроші, хоча він і намагався отримати їх там, де міг, адже гроші – це печатка й клеймо успіху. Вони прагнули створити справжню виставу… виставу з самих себе, щоб показати себе публіці і хоч на деякий час завоювати її.

Це злягання з облудною богинею успіху було таке дивне. Для Конні, яка дивилася на неї збоку і залишалася цілком байдужою до її чарів, все взагалі було маячнею. Навіть злягання з облудною богинею – це маячня, хоча чоловіки раз у раз продаються їй, мов повії. Маячня навіть це.

Майкліс написав Кліффордові про п'есу. Звісно, Конні знала про неї вже віддавна. І Кліффорд знову був зачарований. Він знову виставить себе напоказ, вірніше, хтось його виставлятиме, до того ж із вигідного боку. Він запросив Майкліса з першою дією п'єси до Рагбі.

Майкліс приїхав – у літньому світлому костюмі та білих замшевих рукавичках, з напрочуд гарними бузково-рожевими орхідеями для Конні. Перша дія була дуже вдалою. Вона схвилювала навіть Конні… схвилювала до глибини душі. І Майкліс, також піднесений своєю творчою наснагою, був просто

чудовим… просто прекрасним як для Конні. Вона знову вбачала в ньому ту прадавню незворушність давньої раси, яку вже не можна розчарувати далі, – виняткову в своїй недоторканій чистоті. На відстані навіть його шалена розпуста з облудною богинею успіху здавалася безгрішною – безгрішною, немов африканська маска зі слонової кістки, що перетворює бруд на своїй різьбленій поверхні на чистий полиск.

Ця хвиля гострого збудження, що легко підхопила Кліффорда і Конні Чаттерлі, була однією з вершин Майклісового життя. Йому вдалося захопити їх. Навіть Кліффорд на мить закохався у Майкліса… якщо взагалі можна таке уявити.

Тому наступного ранку Мік почував себе неприродніше, ніж будь-коли; стривожений, знічений, він весь час тримав руки в кишенях. Конні не відвідала його вночі, і він не знав, де її шукати. Отаке кокетування під час його перемоги!..

Зранку він піднявся до її вітальні. Вона знала, що він прийде. Його збентеження кидалося у вічі. Він спитав її про п’есу… як на її думку, чи вона гарна? Він мав почути від неї схвалення. Це завдавало йому гострішого збудження, ніж сексуальний оргазм. І вона гаряче хвалила п’есу. Але весь час усвідомлювала в глибині душі, що загалом п’еса і шеляга не варта.

– Слухай, – сказав він раптом, – а чому б нам з тобою не прояснити іншу справу? Чому ми з тобою не одружуемось?

– Але ж я заміжня, – відповіла вона збентежено, не відчувши нічого.

– Ах це!.. Він дасть тобі розлучення, не сумнівайся. Чому б нам з тобою не одружитися? Я хочу одружитись. Я знаю, це буде для мене найкраще – одружитися і вести розмірене життя. Я живу чортзна-як, просто на шматки розриваюсь. Слухай, ми з тобою ніби створені одне для одного… як рука й рукавичка. Чому б нам не одружитись? Ти бачиш хоч якусь причину, щоб не зробити цього?

Конні з подивом глянула на нього – і знов нічого не відчула. Ці чоловіки, всі вони однакові, все пропускають повз вуха. В них у голові щось спалахує, мов ракета, і вони готові здійняти тебе у піднебесся на своєму кволому пломінці.

– Я вже заміжня, – повторила вона. – Ти знаеш, я не можу покинути Кліффорда.

– Та чому? Чому?! – вигукнув він. – Він за півроку ледве завважить, що ти пішла. Він і не підозрює, що існуе ще хтось, окрім нього. Наскільки я можу побачити, ти йому взагалі не потрібна; він цілком занурений у себе.

Конні не могла не згодитись, що його слова е правдою. Але також вона відчувала, що й Майкліс навряд чи е взірцем безкорисливості.

– Хіба не всі чоловіки занурені в себе? – спитала вона.

– О, я припускаю, що майже всі. Чоловік повинен таким бути, аби вижити. Але це не суттево. Головне те, яку долю може чоловік дати жінці. Може

зробити ії до біса щасливою чи ні? Якщо ні, то він і не має права на жінку… – він замовкнув і втупив у неї майже гіпнотичний погляд своїх випуклих карих очей. – Зараз я впевнений, – додав він, – що можу дати жінці найліпшу до дідька долю, якої тільки вона забажає. Я за себе ручаюся.

– А яка це найліпша доля? – спитала Конні, дивлячись на нього все ще здивовано, навіть бентежно, але так само без жодного відчуття.

– Та яка хочеш, чорти б ії забрали, яка завгодно! Сукні, прикраси, будь-який нічний клуб, що тобі до вподоби… можеш заводити знайомства, взагалі відповідати вимогам часу… подорожувати і щось представляти з себе усюди, куди б ти не поїхала. Все що захочеш, трясця його матері!

Він переможно промовляв усе це, сяючи від самовдоволення, і Конні дивилася на нього, наче зачарована, але не відчувала взагалі нічого. На поверхні ії душі не з'явилося щонайменшої хвильки від його славетних поривань.

Навіть ії зовнішне «я», що іншого разу могло б трохи схвилюватися, зараз мовчало. Все це не зачіпало ії, вона не могла цим захопитися. Вона просто сиділа й дивилася на нього, і виглядала наче приголомшеною, і не відчувала нічого – тільки десь поряд ій вчувалося невимовно бридке смердюче дихання облудної богині успіху.

Мік сидів як на голках, виструнчившись у своєму кріслі, і позирав на неї з майже істеричним виразом. Хтозна, що його мучило найбільше, марнославне бажання ії згоди чи панічний жах, що вона таки згодиться?

– Мені треба подумати, – сказала вона. – Я не можу зараз тобі відповісти. Ти, певно, гадаєш, що Кліффорда не слід брати до уваги, – але я так не можу. Як тільки подумаю, який він безпорадний…

– Чорти б його взяли! Якщо хтось так торгує своєю неміччю, тоді й мені треба почати жалітися, який я самотній і який я завжди був самотній… і розрюмсатися, щоб хтось витирав мені соплі! До дідька все це, якщо справді треба бути калікою, щоб тебе брали до уваги…

Він одвернувся, із люттю засунувши руки до кишень.

Того ж вечора він сказав ій:

– Ти ж сьогодні прийдеш до мене? Я не знаю, де в біса знаходиться твоя кімната.

– Добре, – відповіла вона.

Тієї ночі він був іще палкішим коханцем із його дивною, тендітною хлопчачою оголеністю. Конні не вдалося досягти оргазму до того, як він скінчив. І своєю ніжною дитячою голизною він збудив у ній несамовиту жагу; ій довелося продовжувати вже після того, як він скінчив, у дикому божевіллі судомних спазмів; а він героїчно утримувався в ній зусиллям самопожертви, аж доки вона, коротко, дико скрикуючи, не дійшла піку насолоди.

Коли вона нарешті відклякла від нього, він мовив гірко, навіть трохи глузливо:

– Ти не можеш скінчити водночас із чоловіком, правда ж? Ти маеш сама довести себе до цього, додивитись виставу до кінця?

Його коротка промова завдала ій одного з найбільших у житті ударів. Адже пасивна змога віддаватись була ніби единим, на що він здатний.

– Про що ти? – спитала вона.

– Ти знаеш, про що я кажу. Ти завжди ведеш далі, після того як я вже скінчив… і я маю, зціпивши зуби, чекати, поки ти задовольниш себе власними силами.

Вона була приголомшена його несподіваною брутальністю якраз тоі миті, коли іі сповнювала насолода, яку неможливо описати словами… і навіть любов до нього. Адже він, врешті-решт, як і більшість сучасних чоловіків, скінчав ледве не до того, як почне. І саме це змушувало жінку бути активною.

– Але ж ти хотів, щоб я продовжувала, щоб я була задоволена? – спитала вона.

Він похмуро всміхнувся.

– Хотів! – сказав він. – Оце добре! Я хотів лежати, зціпивши зуби, поки ти на мені вправляешся!

– То ти не хотів? – наполягала вона.

Він ніби не чув іі запитання.

– І так з усіма клятими жінками, – мовив він. – Або зовсім не ворушаться, наче вони там мертві… або чекають, поки ти скінчиш, і тоді починають самі собою займатися, а ти маеш терпіти. Я ще не зустрічав жінки, яка б скінчила одночасно зі мною.

Конні майже не слухала оті його чоловічі зізнання. Вона була вражена тим, що він відчувае насправді, і ціею незбагненною брутальністю. Вона ж нічим не завинила.

– Але ж ти хочеш, щоб я теж отримала втіху? – повторила вона.

– Та звісно ж, хочу! Але будь я проклятий, якщо це не в біса забагато для будь-кого – терпіти, поки жінка сама себе задовольнить…

Ці слова стали однією з найгіркіших поразок у житті Конні. Вони вбили щось у ній. Вона не була в захваті від Майкліса; поки він не почав усіеі ціеі справи, вона його не хотіла. Взагалі вона ніколи не хотіла його по-справжньому. Але якщо вже він почав, то ій здавалося таким природним отримувати насолоду з його поміччю! Вона навіть кохала його за це… тіеі ночі вона справді кохала його і хотіла вийти за нього заміж.

Мабуть, підсвідомо він усе розумів, і саме через це йому забаглося припинити цю виставу одним порухом, розкидати цей картковий будиночок. Її сексуальні почуття до нього, чи до будь-кого з чоловіків, тієї ночі загинули. Вона відтяла його від себе так, ніби він ніколи не існував для неї.

І вона знову тоскно пленталася дорогою днів. Тепер вже не було нічого, окрім машинального тупцяння на місці, яке Кліффорд називав упорядкованим життям, тривалим співіснуванням людей, що призвичаїлися жити під одним дахом.

Пустка! Єдиний вихід полягав у тому, щоб змиритися з цією великою пусткою, з безліччю клопітких дрібниць, які вкупі утворюють загальну величезну порожнечу.

Розділ шостий

– Чому жінки й чоловіки в наш час насправді не подобаються одне одному? – спитала Конні в Томмі Дьюкса, хто певною мірою був для неї, як то кажуть, істиною в останній інстанції.

– Та чому ж? Я не думаю, що з часів створення людини була іще така пора… коли чоловіки й жінки були б такі прихильні одне до одного, як сьогодні. Це справжня прихильність! Візьміть хоча б мене… Мені жінки справді подобаються більше за чоловіків; вони сміливіші, з ними можна бути більш відвертим.

Конні поміркувала над цим.

– Але ви з ними ніколи не мали справи, – сказала вона.

– Я? А що ж я роблю зараз, як не дружньо балакаю з жінкою?

– Так… балакаете.

– А що ще я міг би зробити, якби ви були чоловіком?

– Нічого, мабуть. Але жінці…

– А жінці потрібно вам подобатись, розмовляти з вами і водночас бути коханою й жаданою; мені ж здається, що ці речі абсолютно несумісні.

– Але вони мають якось суміщатися!

– Так, без сумніву, воді не слід бути такою мокрою, а то в ній забагато вологи. Та в тому-то й річ! Мені подобаються жінки, я залюбки з ними розмовляю і саме тому не кохаю і не жадаю їх. Я не можу зазнати і того, й іншого одночасно.

– Але так воно мало б бути.

– Нехай так. Тільки ж перетворити речі на щось інше, ніж те, чим вони е насправді, – то не моя стихія.

Конні замислилась.

– Це неправда, – сказала вона. – Чоловік може і кохати жінку, і розмовляти з нею. Не розумію, як можна кохати, не розмовляючи, не будучи відвертими й близькими одне до одного. Як це може бути?

– Ну, – сказав він, – не знаю. Що вам за користь від моіх роздумів? Я можу сказати тільки про себе. Мені подобаються жінки, але я не жадаю іх. Я люблю розмовляти з ними, та ці розмови, хоч у певному розумінні й зближують, та водночас розкидають нас на різні полюси, коли передбачаються поцілунки і таке інше. Отак!.. Проте не беріть мене за взірець, бо я, напевне, досить оригінальний в цьому відношенні: чоловік, якому подобаються жінки, але який іх не любить і навіть починае ненавидіти, коли вони вимагають від нього любові або хочуть впіймати його на гачок.

– І хіба вас це не засмучуе?

– Чого б то? Анітрохи! Дивлюся на Чарлі Мея, на інших чоловіків з іхніми любовними пригодами… Ні, я анітрохи ім не заздрю! Якщо доля пошле мені таку жінку, яку я хотів би, – дякувати небові. Але досі я не зустрічав жодноі такоі жінки… і навіть не бачив. Що ж, припускаю, що я просто холодний. Але деякі жінки мені справді дуже подобаються.

– А я?

– Надзвичайно! І ви ж бачите, у нас із вами не йдеться до поцілунків, ні?

– У жодному разі! – відповіла Конні. – Але ж мало б іти до цього?

– Нащо, скажіть, будь ласка? Мені подобаеться Кліффорд, але що б ви сказали, якби я підійшов і поцілував його?

– А хіба немае жодноі різниці?

– А в чому вона? Всі ми – інтелігентні люди, і ми повинні відсунути всі оті чоловічі й жіночі штучки. Вам би було до вподоби, якби я зараз почав поводитись, немов якийсь іноземець з манерами самця, і демонструвати власну сексуальність?

– Я б вас зненавиділа.

– От і добре! Я ж кажу вам, якщо я навіть самець по своій суті, я все одно ніколи не зустрічав самки мого виду. І мені іі зовсім не бракуе, мені просто подобаються жінки. Хто присилуе мене іх кохати або удавати, ніби кохаю, гратися у цю сексуальну забавку?

– Ні, я не робитиму цього. Але чи не е все це якимось хибним?

– Може, вам так здаеться, але не мені.

– Так, мені здається, що між чоловіками й жінками щось негаразд. Жінка більш не зваблює чоловіків.

– А чоловіки – жінку?

Вона трохи поміркувала про зворотний бік цієї проблеми.

– Також не дуже, – чесно зізналася вона.

– Тоді облишимо все це, будемо поводитись пристойно і просто, як звичайні люди. До біса всі ці штучні сексуальні зобов'язання! Я від них відмовляюсь!

Конні знала, що він правий. Але це змушувало її почуватися такою покинутою, покинутою і розгубленою. Немов соломинка у стоячій воді. В чому ж справа – у ній самій чи ще в чомусь?

Насправді винна була її молодість, що не бажала змиритися з існуючим світом. Ці чоловіки здавалися такими старими й холодними. Все здавалося старим і холодним. А ті нікчеми, що удають, ніби хочуть, починають гратися у сексуальну забавку, і тому вони навіть гірші за інших. І Майкліс також виявився нікчемою; з нього не було ніякого пуття. Чоловіки нічого не хочуть, вони навіть жінку не хочуть по-справжньому, і Майкліс не хотів також.

Це жахливо, але треба з цим якось зжитися. Правда те, що чоловіки більш не принаджують жінок; і якщо ти зможеш обдурити себе і повірити, ніби це не так, – подібно до того, як вона обдурила саму себе із Майклісом, – тим краще для тебе. Тоді ти зможеш просто жити, хоч у цьому й немає жодного сенсу. Вона надто добре розуміла, нащо люди влаштовують вечірки з коктейлями, слухають джаз і танцюють чарльстон[28 - Чарльстон – популярний рухливий танець, запроваджений у 1923 році.] до нестями. Ти маєш так чи інакше розтринькати свою молодість, бо вона сама зжере тебе. Але яка ж гидотна штука оця молодість! Ти можеш відчувати себе древньою, як Мафусаіл[29 - …древньою, як Мафусаіл… – біблійний міфічний патріарх Мафусаіл прожив 969 років. У переносному значенні означає тривале життя, довголіття.], але щось нуртує в тобі і не дає тобі спокою. І жодної перспективи! Гидка реальність! Вона майже жалкувала, що не поїхала тоді з Міком і не перетворила своє життя на одну довгу вечірку з коктейлем і джазом. В будь-якому випадку це було б краще, аніж самій поховати себе у могилі.

В один із таких чорних днів вона пішла сама на прогулянку до лісу, задумана, неуважна до всього довкола, байдужа навіть до того, де вона знаходиться. Відлуння пострілу неподалік від неї налякало і роздратувало її. Потім, пройшовши далі, вона почула голоси, і це викликало в неї відразу. Люди! Люди їй не потрібні. Але її гострий слух вловив інші звуки, і вона стривожилась: це було дитяче схлипування. Вона насторожилася. Хтось сварив дитину. Вона кинулася вперед, продираючись мокрою дорогою, охоплена похмурою люттю. Вона відчувала, що зараз влаштує сцену.

За поворотом вона побачила на дорозі дві фігури – лісника та дівчинки в червоному плащику й кротовому капелюшку; дівчинка плакала.

– Та стули рота, ти, сученя мале! – чувся розлючений чоловічий голос. Дитя заплакало ще дужче.

Конні підступила ближче, ii очі метали блискавки. Чоловік обернувся і, глянувши на неі, холодно привітав ii, але його лице було блідим від гніву.

– В чому справа? Чому вона плаче? – наступала на нього Конні, ледь задихаючись.

Майже невловима посмішка, схожа на глум, ковзнула по його обличчю.

– Відки я маю знати, самі в еі питайтеся, – холодно відповів він на місцевому діалекті.

Конні відчула себе так, ніби він дав ій ляпаса. Вона зблідла. Потім глянула на нього з усією зневагою, на яку була здатна. Їі темно-блакитні очі гнівно блищали.

– Я питаю вас, – видихнула вона.

Він легко вклонився ій, здійнявши капелюха.

– Так, ваша світлосте, – відповів він. І провадив далі знов на діалекті: – Та я не мо’ вам сказати.

Він виглядав наче солдат, непохитний, тільки блідий від злості.

Конні обернулася до дитини, рум’яноі, чорнявоі дівчинки років дев’яти-десяти.

– Що трапилось, сонечко? Скажи, чого ти плачеш, – запитала вона доречним у таких випадках солодким тоном. І чим були відчайдушніші шморгання, тим ще більше додавалося ласки в голосі Конні:

– Ну не плач-бо! Скажи, що тобі зробили!.. – ii тон усе ніжнішав. В той же час вона порпалася у кишені жакета і, на щастя, видобула шестипенсовика.

– Не плач-бо, годі! – сказала вона, присівши перед дівчинкою. – Дивися, що я маю для тебе!

Сопіння, підшморгування, кулак, відтулений від зарюмсаного личка; і чорне хитре оченятко зиркнуло на шестипенсовика. Потім знову почулося хлипання, але вже тихіше.

– Ну скажи мені, що трапилось, – попросила Конні і поклала монету у пухку дитячу ручку, що одразу ж зтислася.

– Це… це… киця!

Останні судомні схлипування.

– Яка киця, сонечко?

По хвилі кулачок, що стискав шестипенсовика, боязко вказав на ожинові зарості:

Конец ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, купив полную легальную версию (http://www.litres.ru/pages/biblio_book/?art=23935721&lfrom=362673004) на ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.

notes

Примітки

1

Баронет – аристократичний титул, що передує барону, передається у спадок синові.

2

Бонд-стрит – вулиця розкішних магазинів у центральному районі Лондона.

3

Прерафаеліти – група англійських художників та поетів середини XIX століття, що відроджували мистецтво дорафаелівського часу (часів

Середньовіччя й раннього Відродження), захоплюючись його природністю та прозорістю у деталях.

4

Фабіанці – члени фабіанського товариства англійськоі реформістськоі організаціі (заснованоі 1884 року), названоі на честь римського полководця Фабія Максима, прихильника очікувальноі тактики. Фабіанці пропагували еволюційно-реформістський шлях розвитку суспільства.

5

Тут пройшло кохання (фр.).

6

…загубили шилінг, а знайшли шість пенсів. – Англійський шилінг дорівнює дванадцяти пенсам. Популярний вислів, що означає розчарування.

7

Кітченер, Горацio Герберт (1850–1916) – британський фельдмаршал, очолював війська в англо-бурській війні. У 1914–1916 роках військовий міністр.

8

Англійські «томмі» – збірна назва для британських солдатів, скорочено від «Рядовий Томмі Аткінз», що використовувалась для всіх британців призовного віку.

9

Як такі (лат).

10

Ллойд-Джордж, Девід (1863–1945) – прем’ер-міністр Великої Британії у 1916–1922 роках.

11

Боттомлі, Горацio (1860–1933) – журналіст, фінансист, член парламенту, який накопичував і втрачав величезні гроші через зухвалі спекуляції, «прославився» шахрайством і гучними промовами під час Першої світової війни. Заснував і видавав щотижневик «Джон Булл» (1906–1929), у якому різко критикував романи Д. Г. Лоуренса «Закохані жінки» (1921) і «Коханець леді Чаттерлі» (1928–1929).

12

Методисти – члени протестантської секти, що виникла на початку XVIII століття в Англії, а наприкінці XIX століття перетворилась на самостійну церковну організацію, що закликала до методичного, неухильного виконання християнами своїх релігійних обов’язків.

13

Неперевершеними (фр.).

14

Напівцнотлива (фр.).

15

Речовий доказ (лат.).

16

Дама напівсвіту (фр.).

17

…по копіях Ренуара і Сезанна… – П’ер Огюст Ренуар (1841–1919) і Поль Сезан (1836–1906) – французькі художники-імпресіоністи.

18

«Une immense esperance a traverse la terre» (фр.) – «Велика надія пройшла по землі», цитата з поетичного твору Альфреда де Мюссе (1810–1857), французького поета-романтика.

19

Поза грою (фр.).

20

Благословенний будь зв’язок, що поріднив серця… – перефразовані перші рядки гімну Джона Фосетта (1740–1817).

21

Протагор (бл. 490 – бл. 420 до н. е.) – давньогрецький філософ, провідний софіст.

22

Алківіад (бл. 450–404 до н. е.) – афінський стратег.

23

З кафедри (лат.).

24

…ніби раптом заговорила віслиця… – У біблейській міфології віслиця провидця Валаама раптом заговорила до свого господаря. Вираз використовується в іронічному сенсі стосовно людини, що несподівано заговорила.

25

Якщо вони не ласкаві до мене, яке мені діло, чи хороші вони? – рядки з поезії «Рішення коханця» Джорджа Візера (1588–1667).

26

Хільдебранд – Папа Григорій VII (1021–1085), був ченцем, мирське ім’я Хільдебранд. Він підтримував закон целібату для священиків.

27

Цей ліс був рештком тієї величезної діброви, де полював Робін Гуд… – Тут і далі алюзії до середньовічних легенд про благородного розбійника Робіна Гуда, що обкрадав багатих у хащах Шервудського лісу і віддавав гроші бідним.

28

Чарльстон – популярний рухливий танець, запроваджений у 1923 році.

29

…древньою, як Мафусаіл… – біблійний міфічний патріарх Мафусаіл прожив 969 років. У переносному значенні означає тривале життя, довголіття.